

МЕНАЏМЕНТ НА ОДНЕСУВАЊЕТО КАЈ ДЕЦАТА СО АУТИЗАМ

Прирачник за воспитувачи

Автори:
Ивана ТРЕЛОВА и др.

Наслов:

Менаџмент на однесувањето кај децата со аутизам

Автори:

Доц. Д-р. Ивана Трелова ВСВА- Сертифициран аналитичар за однесување

Доц. Д-р. Јасмина Трошанска - Професор по специјална едукација и рехабилитација од областа на аутизам и сертифициран ADOS и ADI-R дијагностичар

Магдалена Јанчеџ- специјален едукатор и рехабилитатор
ВСВА- Сертифициран аналитичар за однесување

Кристијан Свини, диплома по уметност

Рејмонд Свини

М-р Александра Фака, магистер по инклузивно образование и анализа на однесување

Доц. Д-р Јана Кожарова

Прегледано од:

Доц. д-р. Татјана Бугелова

Д-р Дијана Челарова, Сертифициран аналитичар за однесување

Проф. д-р Ивана Леснер Листијакова

Техничка и административна поддршка

Развојна поддршка и администрација: IDL

Јазик: Англиски

Опсег: 95 страници

Издавач: Дигитална библиотека на Универзитетот во Прешов

Прво печатено издание: 2024 година

Поддржано од ЕРАЗМУС+ програмата и проектот со наслов: Обука за менаџмент на однесувањето во раното детство наменета за воспитувачите преку дигитална игра.

Кофинансиран од Европската Унија. Сепак, искажаните ставови и мислења се само на авторот(ите) и не мора да ги одразуваат ставовите на Европската унија или Европската извршна агенција за образование и култура (EACEA). Ниту Европската Унија, ниту EACEA не можат да бидат одговорни за нив.

Ова дело е лиценцирано од меѓународна лиценца Creative Commons Attribution 4.0.

Проектот 2023-1-IE01-KA220-SCH-000152387 — Обука за менаџмент на однесувањето во раното детство наменета за воспитувачи преку дигитална игра

ISBN: 978-80-555-3326-1

EAN: 9788055533261

СОДРЖИНА

ТАБЕЛА НА АКРОНИМИ	5
ВОВЕД.....	6
1. НАРУШУВАЊА ОД СПЕКТАРОТ НА АУТИЗАМ	9
1.1 Класификација на аутизмот	10
1.2 Преваленција и дијагноза на аутизам	12
1.3 Симптоматологија на нарушувањата од спектарот на аутизам (ASD)	13
1.4 Рани предупредувачки знаци на аутизам	14
1.5 Интервенции засновани на докази за деца со аутизам.....	16
2. МОДИФИКАЦИЈА НА ОДНЕСУВАЊЕТО.....	19
2.1 Модификација на однесувањето.....	20
2.2 Однесување и „АВС“ на однесувањето.....	21
2.3 Проблематичното однесување наспроти други нарушувања во однесувањето..	27
3. ПРИНЦИПИ НА ОДНЕСУВАЊЕ.....	32
3.1 Позадина на принципите на однесување	33
3.2 Мотивација	33
3.3 Контрола на стимул	35
3.4 Поткрепување	36
3.5 Казна	38
3.6 Истребување/исчезнување	40
4. МЕРЕЊЕ НА ОДНЕСУВАЊЕТО.....	45
4.1 Континуирано мерење.....	46
4.2 Дисконтинуирано мерење	50
5. ФУНКЦИИ НА ОДНЕСУВАЊЕТО	55
5.1 Разбирање на функциите на однесување.....	56
5.2 Идентификување на функцијата на однесувањето	57
5.3 Разликување на топографија од функција	61
6. ОЦЕНКА НА ФУНКЦИОНАЛНО ОДНЕСУВАЊЕ	65
6.1 Проценка на функционалното однесување	66
6.2 Методи на оценување	67

6.3 Индиректни методи	67
6.4 Директни методи.....	68
6.5 Вештини за оценување.....	69
7. СТРАТЕГИИ ЗА ЕЛИМИНИРАЊЕ НА ПРОБЛЕМАТИЧНОТО ОДНЕСУВАЊЕ	73
7.1 Проактивни/претходни стратегии.....	74
7.2 Проактивни стратегии по функција.....	74
7.3 Реактивни стратегии/последици.....	78
7.4 Подучување на алтернативно и посакувано однесување	79
7.5 Алтернативно и посакувано однесување врз основа на неговата функција.....	81
7.6 План за поддршка на однесувањето	83
8. СТРЕС И ИСЦРПЕНОСТ	87
8.1 Идентификување на стрес и исцрпеност.....	87
8.2 Идентификување на извори на стрес и исцрпеност.....	88
8.3 Практични стратегии за намалување на стресот и исцрпеноста.....	89
РЕФЕРЕНЦИ	95

ТАБЕЛА НА АКРОНИМИ

ABA	Применета анализа на однесување
ABC	Претходник - Однесување – Последица
AO	Укинување на операциите
ASD	Нарушувања од спектарот на аутизам
BSP	План за поддршка на однесувањето
CDC	Центар за контрола и превенција на болести
DSM	Дијагностички и статистички прирачник за ментални нарушувања
EO	Воспоставување на операции
FAST	Алатка за оценување на функционалноста во проценката
FBA	Функционална проценка на однесувањето
ICD	Меѓународна класификација на болести
MAS	Скала за оценување на мотивацијата
MO	Мотивирачки операции
PDD-NOS	Первазивно развојно нарушување – кое не е специфицирано
QABF	Прашања за функцијата на однесувањето

ВОВЕД

Бројот на лицата со нарушувања од спектарот на аутизам се зголемува, а заедно со тоа се зголемува и потребата за нивно образование и поддршка. Добро обучениот кадар е многу важен за обезбедување на квалитетни услуги за аутизам, особено затоа што луѓето засегнати со аутизам обично имаат поголеми потреби за поддршка од другата популација во однос на секојдневниот живот, како и нивното ментално и физичко здравје. Несоодветно обучениот персонал може да има штетни ефекти врз услугите. Недостатокот на обука може да влијае и врз моралот и може да доведе до исцрпување на персоналот, како и зголемена анксиозност и стрес на корисниците на услугата (Dillenburger et.al. 2016).

Студијата спроведена во 2017 година од страна на Европската агенција за посебни потреби и инклузивно образование (Европска агенција) покажа дека „обуката на воспитувачите и професионалниот развој во областа на инклузивното образование варираат во голема мера низ Европа“ и дека „има потреба од повеќе континуирани обуки на воспитувачи, особено во областите на инклузивното образование и предучилишното образование“. Овој податок води кон претпоставка дека во Европа, може да има општ недостаток на обуки за воспитувачите кои работат со децата од предучилишна возраст.

Гореспоменатите наоди резултираа со формирање на конзорциум од експерти од областа на нарушувањата од спектарот на аутизам (ASD) од шест различни земји (Ирска, Република Северна Македонија, Кипар, Словачка, Франција и Хрватска) во рамките на Европската Унија. Целта на конзорциумот е да обезбеди обука и поддршка за воспитувачите со цел да се олесни ефикасното управување со однесувањето во раното детство во нивните училници и да им се овозможи да обезбедат висококвалитетно образование на децата од предучилишна возраст.

Прирачникот за воспитувачи ги опфаќа најновите истражувања и најдобрите вештини во справување со однесувањето кај децата од предучилишна возраст. Прирачникот се состои од осум поглавја, од кои секое се придржува до сличен структурен формат. Тие вклучуваат цели за учење, воведен дел, теоретска рамка, резиме, препораки за дополнителен материјал за читање, прашања за појаснување на стекнатото знаење и вештини од предавањата, идеи за имплементирање на материјалот во занималната и листа на ресурси.

Почетното поглавје ќе овозможи подлабоко разбирање на дефиницијата и карактеристиките на нарушувањето од спектарот на аутизам (ASD), и ќе ги разјасни неодамнешните модификации во прирачниците за класификација кои се однесуваат на оваа дијагноза. Почетното поглавје ги опфаќа идентификацијата и симптоматологијата на нарушувањата од спектарот на аутизам

(ASD), откривањето на првите знаци кај децата од предучилишна возраст и презентација на интервенциите засновани на докази кои покажаа ефикасност во справувањето со потребите на оваа специфична група на деца.

Второто поглавје со наслов „Модификација на однесувањето“ е фокусирано на разбирањето на модификацијата на однесувањето и нејзината дефиниција. Понатаму, читателот ќе добие увид во процесите на идентификување на претходниците и последиците од однесувањето, како и користењето на алатката за собирање податоци за претходник-последица-однесување (ABC) во менувањето на однесувањето на децата со нарушувања од спектарот на аутизам (ASD). Второто поглавје завршува со кратка дискусија за разликата помеѓу дијагностичките концепти кои се однесуваат на предизвикувачките однесување и оние поврзани со други нарушувања во однесувањето. Принципите на однесување се главните концепти за кои се зборува во третото поглавје. Ова поглавје ќе го запознае читателот со значењето на мотивацијата, идентификацијата и описот на контролата на стимулот. Поголавјето помага во подобро разбирање на значењето на засилувањето, идентификацијата и донесувањето одлуки во употребата на казнени методи. Четвртото поглавје се занимава со мерењето на однесувањето. Неговата содржина е разбирање и имплементација на континуирани и дисконтинуирани типови на мерење на однесувањето, а исто така му укажува на читателот каков тип на мерење да користи. Во петтото поглавје е претставена анализата на функциите на однесувањето. На читателот му се обезбедува дополнителен увид во четирите функции на однесување, како и насоки како да се идентификуваат овие функции. Значаен аспект на ова поглавје е разграничувањето на разликата помеѓу топографијата и функцијата на одредено однесување. Во шестото поглавје се зборува за проценка на функционалното однесување. Во рамките на неговата содржина, читателот може да најде опис на важноста и процесот на проценка на функционалното однесување, идентификација и употреба на директни и индиректни методи за оценување. До крајот на ова поглавје, читателот ќе се стекне со знаења за оценување на вештините. Стратегиите за елиминирање на проблематичното однесување се претставени во седмото поглавје. Во ова поглавје е даден опис и употреба на проактивни и реактивни стратегии, како и идентификација и учење на однесувањето.

Конечно, поглавјето број осум е фокусирано на стресот и исцрпеноста од работата со децата со аутизам. Целта на ова поглавје е да му овозможи на читателот да ги препознае раните знаци на стрес и исцрпеност кај себе, како и кај другите, и употребата на стратегии за справување и намалување на стресот.

Овој сеопфатен водич обезбедува темелно разбирање на различните аспекти на однесувањето, од неговите принципи и мерење до стратегиите што се користат за модификација и проценка на однесувањето. Секое поглавје е напишано од експерти во областа, обезбедувајќи богато и сеопфатно истражување на овие критични теми.

1. НАРУШУВАЊА ОД СПЕКТАРОТ НА АУТИЗАМ

Цели на учењето

Откако ќе го прочитаат ова поглавје, воспитувачите ќе можат:

1. Да го дефинираат и карактеризираат нарушувањето од спектарот на аутизам
2. Да се запознаат со новите промени во прирачниците за класификација
3. Да ги идентификуваат и карактеризираат симптомите на аутизам
4. Да ги препознаат раните знаци на аутизам кај децата од предучилишна возраст
5. Да ги идентификуваат интервенциите засновани на докази за деца со аутизам

Вовед

Нарушувањето од спектарот на аутизам (ASD) е невноразвојно нарушување кое влијае на сите области на развојот на детето (CDC, 2024). Децата со аутизам можеби не покажуваат физички симптоми како кај другите дијагнози, како што се Даунов синдром или детска парализа, но наместо тоа, покажуваат симптоми во однесувањето. Тие се карактеризираат со стереотипно, повторувачко однесување, чувствителност на текстура, звуци, храна или други дразби и тешкотии во разбирањето и изразувањето на нивните потреби или соодветната интеракција со другите. Во некои случаи, ограничените комуникациски или социјални вештини може да доведат до проблематично однесување кај децата со аутизам. Ова може да го попречи вклучувањето на

овие деца во занималната. Воспитувачите треба да имаат разбирање за причините за проблематичното однесувања и како ефективно да се справат со нив, овозможувајќи им на децата со аутизам да учат и да комуницираат со другите.

Лицата со аутизам може да имаат широк спектар од тешки и полесни потешкотии во однесувањето (Denning & Moody, 2018). Затоа, зборуваме за „спектар“ кој може да варира од дете кое има значително оштетување во комуникацијата, високи инциденти на проблематични однесувања и тешкотии при лесно стекнување нови вештини, до дете со натпросечно ниво на

**Ниво на
сериозност:**

Ниво 1 - бара
подршка;

Ниво 2 - бара
значителна
подршка;

Ниво 3 - бара
посуштинска
подршка.

Извор: DSM-5, 2013

интелектуални способности и ограничени предизвици во социјалните интеракција со другите. Според Денинг и Муди (2018), 44% од лицата со аутизам имаат нивоа на коефициент на интелигенција во или над нормалниот опсег. Недостатокот на вербална комуникација кај детето со аутизам не е знак дека детето има интелектуални тешкотии.

1.1 Класификација на аутизмот

Новата класификација на Американската психијатриска асоцијација DSM-5 (APA, 2013) ги карактеризира нарушувањата од спектарот на аутизам како нарушувања во социјалната комуникација и интеракција и присуство на недостатоци во однесувањето. Во исто време, според оваа класификација се одредува и степенот на сериозност на нарушувањето, присуството на интелектуална попреченост и можните медицински состојби што се појавуваат покрај примарната дијагноза.

Ова значително се разликува од претходната класификација на нарушувања од спектарот на аутизам во DSM-IV, каде што, нарушувањата беа поделени на поединечни дијагнози, имено: аутистично нарушување, Аспергеров синдром, Ретов синдром, дезинтегративно нарушување во детството, первазивно развојно нарушување - поинаку не е наведено (PDD-NOS).

Откако новата DSM-5 класификација беше објавена во 2013 година, сите споменати нарушувања беа заменети со едно име – нарушувања од спектарот на аутизам (ASD). Ретовиот синдром повеќе не е класифициран како нарушување од спектарот на аутизам.

Слични промени се наоѓаат и во класификацијата на Светската здравствена организација ICD-10 и ICD-11. Нарущувањето од спектарот на аутизам, порано познато како первазивно развојно

нарушување, вклучуваше неколку различни дијагнози, вклучувајќи го и Ретовиот синдром (Табела 1).

Исто како и DSM, и ICD класификацијата е ревидирана и новата верзија ICD-11 (2024) го воведува опсежниот термин нарушувања од спектарот на аутизам заедно со индикација за тоа дали постои или не интелектуална попреченост и степенот на функционално оштетување на говорот и јазикот.

Табела 1: Класификација на нарушување од спектарот на аутизам (ASD)

ICD-10	ICD-11	DSM-IV	DSM-5
Первазивно развојно нарушување	Нарушување од спектарот на аутизам(ASD)	Первазивно развојно нарушување	Нарушување од спектарот на аутизам(ASD)
Детски аутизам	Наведува дека детето е:	Аутистично нарушување	Наведува дали:
Атипичен аутизам	- Без нарушување на интелектуалниот развој	Аспергерово нарушување	- Со или без придружно интелектуално оштетување
Рет синдром	- Со нарушување на интелектуалниот развој	Ретово нарушување	- Со или без придружно јазично оштетување
Друго дезинтегративно нарушување во детството	- Со благо или без оштетување на функционалниот јазик	Дезинтегративно нарушување во детството	- Поврзан со друго невро-развојно, ментално или нарушување во однесувањето
Хиперактивно нарушување поврзано со ментална ретардација и стереотипни движења	- Со оштетен функционален јазик	PDD-NOS	- Со кататонија -состојба во која некој е буден, но се чини дека не реагира на другите луѓе и неговата околина
Аспергеров синдром	- Со целосно, или речиси целосно, отсуство на функционален јазик		
Други нарушувања на психолошкиот развој	Со друго одредено нарушување на аутизмот		- има поврзаност со позната медицинска или генетска состојба или фактори на животната средина.
Неодредено нарушување на психолошкиот развој.	Нарушување на спектарот на аутизам, неодредено.		

Извор: Адаптирано од Трелова, Хлебова 2021; ICD-10; ICD-11; DSM-5

Терминот „аутизам“, “ASD”, и “первазивно развојно нарушување” сè уште може да се користат наизменично. Сепак, воспитувачите треба да бидат запознаени со тековните и претходните класификации, бидејќи може да најдат на лице кое било дијагностицирано пред 2013 година.

1.2 Преваленција и дијагноза на аутизам

Кога аутизмот првпат беше вклучен во DSM-III во 1980 година, нарушувањето беше исклучително ретко. Сепак, оттогаш, инциденцата и преваленцијата (пропорција на популација која има специфична карактеристика во даден временски период) на аутизмот драматично пораснаа (Слика 1), а денес преваленцата на аутизмот е 1:36 деца (Maenner et al. 2022). Зголемувањето може да биде резултат на поефикасна дијагноза и зголемена свест и достапен третман, но и вистинско зголемување на преваленцата на нарушувањето. Постојат многу теории кои ја опишуваат причината за аутизмот, но ниту една не е потврдена. Сепак, се смета дека аутизмот е резултат на комбинирани ефекти на гени и фактори на ризик од околината (Hnilicová & Ostatníková, 2018).

Слика 1: Преваленција на аутизам

Извор: адаптиран од *cdc.com*

Добивањето на правилна дијагноза е многу важно за детето. Често, логопедот, педијатарот, воспитувачот или родителот го упатуваат детето на дијагностички процес доколку забележат проблематични однесувања или недостаток на вештини во споредба со врсниците на детето. Дијагностичкиот тим ќе го разгледа квантитетот на однесувањата во областите на комуникација, социјална интеракција, имагинација и игра. Клучот е да се види дали детето покажува премногу или премалку од очекуваните однесувања во овие области и како изгледаат однесувањата. На пример, детето може да зборува, но неговиот говор може да имитира фрази меморирани од ТВ емисии. Постојат различни алатки за откривање кои можат да им помогнат на воспитувачите,

родителите и другите даватели на услуги, за да го прегледаат детето дали има аутизам. Некои се веќе преведени на македонски јазик. ASDetect е бесплатна апликација која им помага на родителите да проценат и воочат кај своите мали деца рани знаци на аутизам. Апликацијата ги води родителите низ прашања за оценување користејќи специјално произведени видеа. Прашалникот M-CHAT R/FTM е алатка за скенирање која често ја користат педијатрите за да ги идентификуваат децата со ризик за аутизам.

1.3 Симптоматологија на нарушувањата од спектарот на аутизам (ASD)

Иако секој поединец со аутизам е различен, некои заеднички карактеристики се релевантни за оваа дијагноза. Во последното издание на Дијагностички и статистички прирачник за ментални нарушувања (APA, 2013), како и во најновата верзија на ICD-11, карактеристичните области на нарушувања од спектарот на аутизмот се намалени на 2 области, и тоа:

- оштетување во социјалната интеракција и комуникација;
- присуство на повторувачко однесување.

Континуиран дефицит во социјалната комуникација и социјалната интеракција

(дефицити во социјално-емоционалниот реципроцитет, комуникација и развивање и одржување на врската):

- доцнење во развој на комуникацијата;
- ехолалија или стереотипна употреба на зборови;
- нефункционална употреба на зборови;
- ограничен вокабулар;
- тешкотии при изразување на потребите и желбите;
- посебна говорна интонација;
- губење на претходно изучените зборови;
- неможност за разговор со други;
- неможност за создавање и одржување пријателства;
- ниско ниво на имагинативна и социјална игра;
- тешкотии во изразувањето и разбирањето на емоциите;
- избегнување на контакт со очи;
- претпочитање на осаменост;
- несоодветно започнување на интеракцијата;
- намален интерес за споделување на искуства.

Ограничени, повторувачки модели на однесување, интереси или активности

(стереотипни или повторувачки моторни движења, употреба на предмети или говор, инсистирање на истоветност, нефлексибилно придржување кон рутините или ритуализираните модели на вербално или невербално однесување или многу ограничени, фиксирани интереси):

- нишање, треперење на рацете или други нефункционални, самостимулирачки движења;
- тешкотии при прилагодување на промени;
- присуство на дисфункционални рутини и ритуали;
- недостаток на имагинација во играта;
- повторување во употреба на исти играчки;
- селективност во ихраната или облеката;
- постурални абнормалности (одење на прсти);
- фасцинација на движења (отворање и затворање врати, самовртечки играчки).

Прогноза

Прогнозата е индивидуална и зависи од неколку фактори:

времето на
дијагнозата;
почетокот на рана
интервенција;
интензитетот на
интервенцијата;
видот на
интервенција.

Во однос на ограничените, повторувачки модели на однесување, интереси или активности, DSM-V (APA, 2013) вклучува хипер- или хипо-реактивност на сензорни дразби или невообичаен интерес за сетилните аспекти на околината. Примерите вклучуваат несоодветна реакција на одредени звуци или текстури, прекумерно мирисање или допирање на предмети или визуелна фасцинација со светлина или движење.

1.4 Рани предупредувачки знаци на аутизам

И покрај тоа што првите знаци на аутизам можат да се забележат на возраст од 18-24 месеци, децата обично се дијагностицираат околу 3-годишна возраст, а некои дури и до 5-годишна возраст. Раната дијагноза им овозможува на децата пристап до рани интервенции кои можат значително да ја подобрат прогнозата или идниот тек на ова нарушување. Доцнењето на дијагнозата на аутизмот е предизвикано од многу фактори и тие може да варираат од држава до држава. Вообичаени причини за одложени дијагнози вклучуваат варијабилност на симптомите на аутизам (може да има преваленција на типично однесување над атипичното), несогласување со загриженоста на родителите, кратки посети на педијатар, долго време на чекање за дијагноза и недостаток на специјалисти.

Алатките за скенирање, како што се ASDetect или M-CHAT R/FTM, можат да помогнат да се идентификуваат раните знаци на аутизам. Доколку првичното скенирање укажува на висок ризик од аутизам, родителите треба да посетат специјалист кој ќе спроведе темелна дијагностичка евалуација.

Воспитувачот, на предучилишна возраст може да забележи дека детето е помалку вклучено во стандардните активности во занималната и има тенденција да се повлече од нив, има проблем при мали промени. Детето може да биде особено чувствително на допир, звук, да избегнува групни настани и одредена текстура на храната. Тогаш кај воспитувачот може да се побуди сомнеж дека се работи за дете со аутизам. Детето може да изреагира на начин што ќе биде несоодветен за неговата возраст како (викање или плачење кога има гласни звуци) и тоа да го смета како начин на комуникација за изразување своите потреби и желби.

Табела 2: Знаци на аутизам кај деца на возраст од 3-6 години

Социјална комуникација и интеракција	Ограничено или повторувачко однесување и интереси
- може да не реагира кога ќе го слушне своето име; - недостаток или ограничен контакт со очи; - ограниченост или невклучување во социјалните игри; - потешкотии со групно внимание и споделување предмети; - недостаток или доцнење во говорот; - хиперлексија; - ограничена употреба на гестови како што се покажување со прст; - ехолалија; - чудна интонација на гласот; - поголем интерес за предмети отколку за луѓе; - потешкотии во следење на упатствата; - ограничена или никаква способност да се изрази радост или да се препознае и возврати радоста изразена од другите.	- необична игра или играње со делови од предмети; - отсуство на имагинарна игра; - интерес за необични предмети (рачки на врати, јажиња, прибор); - редување на играчките во линија; - повторувачка игра со предмети; - невообичаени моторни движења како што се одење со прсти, тропкање со прсти или мафтање со рака; - тешкотии со рутински промени; - невообичаени реакции на сензорни дразби; - повторување на одредени дејства.

Извор: адаптирано од standardnepostupy.sk

Индивидуалните карактеристики на аутизмот може да се променат со текот на времето како што децата растат. Во Табела 2 се наведени некои вообичаени ризични знаци на аутизам кои воспитувачот може да ги забележи кај дете од предучилишна возраст, т.е. до 6 години (standardnepostupy.sk). Важно е да се напомене дека оваа листа не е исцрпна и присуството на некои од овие симптоми не значи автоматски дијагноза на аутизам. Родителите или воспитувачите треба да ја набљудуваат зачестеноста и интензитетот на овие предупредувачки знаци и да побараат стручна помош доколку постои сомневање за аутизам.

1.5 Интервенции засновани на докази за деца со аутизам

Интервенциите засновани на докази се оние кои се постојано поткрепени со истражување (Wilczynski et al., 2022). Третманот со применета анализа на однесувањето (ABA), познат и како интервенција во однесувањето или третман на однесувањето, е поддржан од повеќе од 50 години објавени, рецензирани истражувања, а неговиот успех е добро докажан во лекувањето на лица со аутизам (ASD). Третманот во оваа област е ефективен во текот на целиот животен век на поединецот и се фокусира на подобрување на когнитивните, јазичните, социјалните и вештините за самопомош, истовремено елиминирајќи ги проблематичните однесувања што го загрозуваат здравјето и безбедноста на поединецот или ги исклучуваат од училиштето и опкружувањето во заедницата. За постарите лица, интервенциите на АВА може да се фокусираат на наставни однесувања кои се неопходни за успешно функционирање дома, училиште и во заедницата (CASP 2024). Децата од предучилишна возраст кои учествуваа во рани и интензивни програми на АВА доживеаја намалување на проблематичните однесувања и научија нови вештини. Третманот базиран на АВА може да резултира со значителни и трајни подобрувања на способноста кај лицата со аутизам, тие да функционираат поефикасно во различни средини, без оглед на возраста (Green, 1996).

Според The National Clearinghouse on Autism Evidence & Practice (2020), идентификувани се 28 методи и процедури засновани на докази врз основа на преглед на 567 статии помеѓу 1990 и 2017 година кои биле ефективни во третманот на децата со аутизам.

Заклучок:

- ✓ Нарушувањето на спектарот на аутизам (ASD) е невроразвојно нарушување кое се карактеризира со попреченост во социјалната комуникација и интеракција и повторувачко и рестриктивно однесување и интерес. Со доаѓањето на новите прирачници за дијагностика и класификација, DSM-5 и ICD-11, имаше одредени промени во класификацијата на нарушувањата од спектарот на аутизмот. Сите претходни дијагнози, како што се Аспергеров синдром, атипичен аутизам, детски аутизам и други, се вклучени под едно име - нарушување од спектарот на аутизам (ASD).
- ✓ Преваленцијата на аутизмот се зголемува во последниве години. Според неодамнешните податоци од Центарот за контрола и превенција на болести (CDC), 1 од 36 деца се дијагностицирани со аутизам.
- ✓ Некои од симптомите на аутизам може да се забележат кај дете на возраст од 18 месеци. Алатките за скрининг како што се ASDetect или M-CHAT R/FTM можат да им помогнат на родителите, воспитувачите или другите професионалци да ги идентификуваат овие знаци.

✓ Интервенциите засновани на докази се оние за кои се покажало дека се ефективни со конзистентно истражување. Во моментот, само интервенциите базирани на АБА се сметаат за ефективни интервенции за децата со аутизам.

Предлог на литература за читање

- Casey, L.B., Carter, S.L. (2016). *Applied behaviour analysis in early childhood education. An introduction to evidence-based interventions and teaching strategies*. New York, NY: Routledge
- National Institute of Mental Health. 2018. Autism Spectrum Disorders. Retrieved from: <https://www.nimh.nih.gov/sites/default/files/documents/health/publications/autism-spectrum-disorder/19-mh-8084-autismspectrumdisorder.pdf>
- The National Clearinghouse on Autism Evidence & Practice. 2020. Evidence-Based Practices for Children, Youth, and Young Adults with Autism Spectrum Disorder. Dostupné na: <https://ncaep.fpg.unc.edu/sites/ncaep.fpg.unc.edu/files/imce/documents/EBP%20Report%202020.pdf>
- Klintwall, L., Eikeseth, S., 2014. Early and Intensive behavioural Intervention (EIBI) in Autism. 10.1007/978-1-4614-4788-7_129.
- World Health Organization. 2019. Autism Spectrum Disorders. Retrieved from: https://applications.emro.who.int/docs/EMRPUB_leaflet_2019_mnh_215_en.pdf

Прашања

1. Кои се 3-те области на нарушување од спектарот на аутизам кои може да се дијагностицираат според ICD-10?
2. Како воведувањето на новиот ICD-11 ја промени класификацијата на аутизмот?
3. Кои симптоми би можеле да ги забележат воспитувачите кај дете кое е изложено на ризик од аутизам?
4. Кои скрининг алатки би можеле да ги користат воспитувачите за да ги идентификуваат и препознаат аутистичните особини кај детето?
5. Што се интервенции засновани на докази (EBI)?

ВЕЖБИ ЗА ВО ВАШАТА ЗАНИМАЛНА

Идентификувајте дете кое има аутизам или може да се сомневате дека има аутизам во вашата занимална. Користете го овој формулар за да ги запишете симптомите или однесувањата што го попречуваат неговиот/нејзиниот развој и учење. Потоа, поставете си цел или таргет што може да одговори и помогне на предизвиците со кои се соочува тоа дете во секоја област од животот.

Дијагностичка област	Симптоми или однесувања кои го попречуваат неговото/нејзиното учење (на пр. нема говор, не реагира кога ќе го повикаме по име, постојано игра иста игра со исти предмети и играчки)	Тие би имале корист од учење или подобрување на овие вештини...(на пр., зголемување на барањата за омилен предмет, следење на едноставни упатства кога се повикуваат, зголемување на вештините за играње со причинско-последични играчки и активности, игри со крај. Научете ги да го завршат она што го започнале. На пр. Сложувалка, карти, меморија, сортирање на предмети по форма и боја итн.)
Недостатоци на комуникациски вештини		
Дефицити во социјалната интеракција		
Рестриктивни и повторувачки однесувања		

Адаптирано од Gilmore (2019)

2. МОДИФИКАЦИЈА НА ОДНЕСУВАЊЕТО

Цели на учењето

Откако ќе го прочитаат ова поглавје, воспитувачите ќе можат:

1. Да ја разберат модификацијата на однесувањето
2. Да го дефинираат однесувањето
3. Да ги идентификуваат претходниците и последиците од однесувањето
4. Да ја користат едноставната алатка за собирање податоци ABC
5. Да ја разберат разликата помеѓу проблематичното однесување и другите нарушувања во однесувањето

Вовед

Применетата анализа на однесувањето (АВА) за деца со аутизам се фокусира на учење на мали поединечни начини на однесување или вештини. Соодветните реакции на однесување кај детето се проследени со некаков вид на пофалба, награда, некаков мотив личен за тоа дете (нешто му е пријатно и што му се допаѓа на детето) кои ја зголемуваат веројатноста за тоа однесување детето да го повтори во иднина. Во меѓувреме, негативните однесувања и одговори намерно се игнорираат и не им се дава на значење, фокусот е на разни начини и методи кои детето ќе го водат кон посоодветни однесувања (Green, 1996).

Предизвикувачките однесувања кај децата со аутизам може да предизвикаат вознемиреност кај родителите и воспитувачите додека тие се обидуваат да се справат и да го променат тоа однесување. Постои потреба да се разјасни поврзаноста помеѓу причините што го поттикнуваат однесувањето и последиците што го одржуваат (O'Neill et al., 2015). Модификација на однесувањето е процес на собирање информации, за да се создаде ефективен и ефикасен план за поддршка на правилното однесување, кој не само што ќе ги намали проблематичните однесувања, туку уште поважно, ќе го научи детето да ги одржува позитивните, правилни однесувања кои ќе му помагаат на детето да учи и да се социјализира со своите врстници.

2.1 Модификација на однесувањето

Процедурите за модификација на однесувањето вклучуваат анализирање и манипулирање на тековните настани во животната средина, за да се промени однесувањето, со таргетирање на ексцеси во однесувањето или недостатоци во однесувањето на поединецот (Miltenberger, 2004).

Ексцесите во однесувањето се однесувања во кои поединецот се вклучува премногу често, што може да ја попречи неговата способност успешно да функционира во околината, како што се само-стимулирачко однесување, бес, самоповредување или однесување штетно за другите или опседнатост со повторување на исти нешта. Од друга страна, недостатоците во однесувањето, се однесувања кои не се појавуваат доволно често. АВА практичарот треба да има за цел да ги развие и зачести овие позитивни однесувања за да го поддржи независното и ефективно функционирање на поединецот во животната средина. Овие позитивни однесувања се состојат од вештини како што се комуникација, социјални вештини, игра и животни вештини (Simplesteps, 2024).

Анализирањето на човековото однесување вклучува идентификување на функционалната врска помеѓу околината и специфичното однесување. Едноставно кажано, анализата на однесувањето на поединецот има за цел да ја открие причината. Со менување на околината, може да се промени човечкото однесување во обид да се научат социјално поприфатливи одговори.

Применетата анализа на однесувањето -**Applied Behaviour Analysis (ABA)** е научен пристап кој ги применува принципите на учење за да влијае на однесувањето. Тоа е применета гранка на анализа на однесувањето, наука за однесувањето, која има за цел значајно да го подобри општественото однесување.

2.2 Однесување и „АВС“ на однесувањето

Однесување е она што човекот го кажува или прави. Тоа е реакција или одговор на одредени дразби од околината. На пример, кога некое лице вели: „Може ли да се напијам шолја чај?“, ова прашање е однесување предизвикано од мотивација да се напие чај (Cooper et al., 2007).

Однесувањето може да се однесува или на дејствија што се случуваат во секојдневниот живот, а кои воспитувачот сака да ги намали (претерувања во однесувањето) или на однесувања што тие сакаат да ги зголемат, како што се вештините поврзани со независноста (дефицити во однесувањето).

Соодветна дефиниција за однесување е клучна во процесот на модификација на

Некои вообичаени проблематични однесувања може да вклучуваат:

физичка или вербална агресија;
тантруми;
бегство од просторија или ситуација;
самоповредувачко однесување;
самостимулативно повторувачко однесување;
вкусување на предмети;
излежување, мрзеливост, пасивност

однесувањето. Човек мора да биде способен да ја разликува разликата помеѓу ознаката за однесување и дефиницијата за однесување. На пример, етикетањето на детето како „лошо“ е нејасно. Опишувањето на однесувањето на детето со забележливи термини, како плачење и удирање, дава јасна дефиниција (Miltenberger, 2004).

Термините и деталите што ги користиме

додека го набљудуваме детето го опишуваат однесувањето како дејство што може да се види. Тоа значи дека однесувањето е мерливо, може да се брои, да се одреди неговото темпо или да се евидентира на друг начин. Однесувањето треба да биде доволно јасно дефинирано за да може лице кое не е запознаено со детето да го препознае однесувањето без сомнение.

Етикетање на однесувањето	Дефиниција на однесувањето
Лутина	удирање со тупаница по масата, врескање, влечење за коса, гребење на друго лице
Вознемирувачко однесување	викање на час, вртење и разговор со другарчињата, гласно стенкање
Пркос	неодговарање на дадените инструкции во рок од 5 секунди, реакција со несакано однесување

Честа грешка кога се обидуваме да одговориме на проблематичното однесување е тоа што воспитувачите често се фокусираат само на самото однесување: не сакам тој да вреска. Можеби нема да увидат дека однесувањето е под влијание на настаните од околината кои му претходат и го следат однесувањето. **„АВС“ на однесувањето**, или трирочната непредвидливост, помага да се утврди зошто се случило однесувањето. Опишувањето на **„АВС“ на однесувањето** е обид да се идентификува функционална врска помеѓу однесувањето и стимулантите кои влијаат на него (Casey & Carter, 2016). Стимулантите што го предизвикуваат однесувањето се нарекуваат претходници, а оние што се јавуваат по однесувањето се нарекуваат последици.

„АВС“ на однесувањето

Претходник Antecedent (A)	Однесување Behaviour (B)	Последица Consequence (C)
Што доаѓа пред однесувањето	Како изгледа однесувањето	Што се случува за време и по однесувањето
Барање: „Време е да ги оставиме играчките настрана“	Детето вреска.	Воспитувачот му дозволува на детето да си игра уште малку.
Воспитувачот разговара со родителот.	Детето ја удира мајка си.	Мајката го кара детето бидејќи ја удрило.

Претходниците предизвикуваат однесувања, а последиците одредуваат дали однесувањето ќе се повтори во иднина во истите претходни услови. Ако детето знае дека врескањето ќе му даде повеќе време за играње со играчки, однесувањето ќе се повтори во иднина. Затоа, промената на претходниците и/или последиците ќе го промени однесувањето во нејзината форма, фреквенција или времетраење.

Однесувањето често се одвива по сличен редослед. Воспитувачот може да препознае дека одредени претходници сигурно причинители на однесувањето и слични последици рутински го следат однесувањето (Casey & Carter, 2016). Со набљудување и запишување на податоците користејќи ја „АВС“ техниката за неколку недели, воспитувачот може да почне да го препознава овој редослед на однесувања и подобро да ја разбере причината за однесувањето на детето.

При идентификување на претходниците и последиците на однесувањето, воспитувачот дава описен наратив за настаните што се случиле. Ако не се сигурни кои претходници го стимулирале

и го активирале однесувањето, корисно е да се опишат други стимули што се случиле во просторијата. На пример, ако детето почне да вреска и воспитувачот не знае зошто (не е побарано ништо од детето да направи, детето сеуште ги има омилените играчки со себе), тогаш воспитувачот опишува кој друг бил во собата или што правеле другите во собата (на пр. чуварот влезе во собата).

Претходник може да биде личност, барање или кој било настан во кој одредено однесување ќе биде појачано. Претходните настани се случуваат непосредно пред однесувањето (Cooper et al., 2007).

Некои примери на вообичаени претходници во занималната може да бидат:

- барање за учество во активности кои што се играат на клупа;
- барање за запирање на одредена активност;
- премин од преферирана во непреферирана активност;
- недостаток на структурирана средина;
- не добиваат внимание еден на еден од воспитувачот;
- доживување болка;
- бараат да добијат предмет што можат или не можат да го имаат;
- сензорни проблеми, како што е интензивен мирис или бучна средина;

Последица на однесувањето е исходот што следи по однесувањето. Тоа е сè што учителот прави или кажува веднаш по започнувањето на однесувањето (Cooper et al., 2007). Вклучува каква било позитивна или негативна реакција на однесувањето. Во некои случаи, воспитувачот може да не е свесен за својата реакција во однос на однесувањето на детето и на тој начин несвесно може да даде последица за однесувањето, како што е кревање на веѓата кога детето пцуе.

Некои примери на вообичаени последици во занималната може да бидат:

- испраќање на детето во кош или на столче за да рамисли што направил;
- одвојување на детето од групата;
- давање пауза на детето;
- опомена на детето;
- давање на детето омилена играчка;
- отстранување на непожелната задача.

Утврдувањето на „**АВС**“ на однесувањето може да ја разјасни функцијата на однесувањето и може да послужи како основа за идентификување на соодветни заменски однесувања. Поради својата едноставност, формуларот за податоци „АВС“ често се користи во домот и градинката. Воспитувачот може да избере описни или структурирани „АВС“ форми. Се препорачува да се започне со пополнување на описен формулар за податоци за АВС, каде што тие со свои зборови опишуваат што се случило пред и по однесувањето. Подоцна, кога претходниците и последиците ќе му бидат појасни на воспитувачот, тој може да ја користи структурираната форма, која одзема помалку време и лесно се пополнува.

Пример:

Ана си игра со животни и ги реди едно до друго. Мери, која си игра со фармата кај Ана, зема една овца од неа и ја става во овчарското трло. Ана ја удира Мери, која почнува да плаче и трча да и каже на учителката што се случило. Ана потоа ја зема овцата назад и ја враќа на истото место со своите животни.

Описен формулар за податоци на АВС

Претходник	Однесување	Последица
Мери ја зема играчка со која Ана си играше.	Ана ја удира Мери.	Мери плаче, ги остава играчките и трча кај учителката. Ана ја зема својата играчка назад и продолжува да игра.

Структурен формулар за податоци на „АВС“

Претходник	Однесување	Последица
● барање да се направи нешто ● барање да се запре нешто ● транзиција ● недостаток на структурирана средина ● не обрнување на внимание ● болка ✓ сака да има некој предмет	● бес ● плачење ✓ удирање ● гризење ● мрзоволност ● самоповредување ● самостимулација ● бегство	● „тајм-аут“ ● детето е одвоено од групата ● детето доби пауза ● опомена ✓ детето ја добива својата омилена играчка ● непосакуваната активност е отстранета ● добиено внимание од возрасен ● задачата е отстранета

Клучот за пополнување на формуларите на „АВС“ податоци е да се биде објективен во врска со проблематичното однесување и да се биде конкретен за тоа што се случило пред и по однесувањето. Дури и мали, навидум ирелевантни детали може да предизвикаат повторување на некое однесување. Избегнувајте објаснување или оправдување на однесувањето и правење предвремени хипотези за причината зошто се случило однесувањето.

Инструкции за пополнување на листот со податоци АВС:

- 1) Изберете едно однесување за цел.
- 2) Секогаш кога ќе се појави однесувањето, пополнете го листот со податоци АВС следејќи ги следните точки:
 - што се случило непосредно пред однесувањето;
 - како изгледало однесувањето;
 - што следело веднаш по однесувањето.
 - какви било дополнителни информации кои би можеле да бидат релевантни за ситуацијата (локација, луѓе)
- 3) Пополнете ги податоците за „АВС“ најмалку четири пати од однесувањето (или за еден ден или повеќе од неколку дена).

Van Diepen and Van Diepen (2019)

На пример, во ситуацијата кога Ана ја удри Мери, би било неточно да се напише следново:

 Претходник Мери зема играчка од Ана.	Однесување Ана ја удри Мери	Последица Ана не знае како да дели со други.
 Мери зема играчка од Ана.	Ана ја удри Мери	Таа го направи тоа затоа што има аутизам.

Воспитувачот може да забележи дека во некои денови конкретниот претходник го активира однесувањето, а во други однесувањето не се случува иако истиот претходник се случил. Тогаш

воспитувачот треба да ја разгледа ситуацијата или настанот што се случил долго пред претходникот. Овие се нарекуваат **настани за припрема**.

Настаните за припрема се претходни настани или појави кои ја зголемуваат веројатноста дека одреден претходник ќе предизвика однесување (O'Neill et al., 2015). Тие можат да бидат внатрешни, како глад, или надворешни, како заменик воспитувач. Настаните за припрема може да се појават неколку часа или недели пред однесувањето, додека претходниците се случуваат непосредно пред однесувањето.

Некои од настаните за припрема може да бидат:

- недостаток на сон;
- промени во утринската рутина;
- нестабилна семејна средина;
- промени во лековите;
- чувство на болест;
- отсуство на омилен негувател;
- одбивање на омилен предмет пред да дојде во занимална.

Настаните за припрема може да се идентификуваат со тоа што ќе ги прашате родителите за какви било промени или настани што се случиле пред да дојдат во занималната. Едноставни прашања како „Како беше вашето утро? или „Дали има нешто што треба да знаеме?“ може да му помогне на воспитувачот да направи прилагодувања и да спречи проблематично однесување. На пример, ако детето го пропуштило појадокот наутро, воспитувачот може да му дозволи на детето прво да јаде, а потоа да продолжи со активностите во занималната. Ова може значително да ја намали веројатноста дека упатството како „дојди седни“ ќе предизвика проблематично однесување.

Табела 3: Примероци на решенија за некои од најчестите настани за припрема.

Настани за припрема	Решение
Изгледа дека е уморен	● изменете ја тешкотијата и должината на задачите што претстојат; ● додајте помалку физички и ментално предизвикувачки активности; ● давајте почести паузи за време на активностите; ● дајте повеќе време за работа на задачата;
Промени во рутината	● информирајте го детето за промените веднаш по пристигнувањето на часот; ● користете визуелна поддршка за прикажување на активностите во занималната и сите претстојни промени; ● потсетете го детето за промените неколку минути пред да се случат.
Недостасува омилен негувател/воспитувач	● дајте му на детето повеќе позитивно внимание од вообичаено; ● правете повеќе активности 1:1 со детето.

Извор: сопствена компилација

Воспитувачот може да креира сопствен лист со решенија поврзани со настани за подготовка. Овие белешки или листови може да бидат корисни и за воспитувачите на замена или други училишни вработени кои работат со детето.

2.3 Проблематичното однесување наспроти други нарушувања во однесувањето

Иако проблематичните однесувања и нарушувањата во однесувањето се карактеризираат со дејства кои отстапуваат од општествените норми, тие значително се разликуваат во однос на сериозноста, упорноста, основните причини и интервенциите кои се потребни. Проблематичните однесувања често се помалку сериозни и поспособни за управување преку стратегии за однесување и поддршка. Спротивно на тоа, нарушувањето во однесувањето претставува потешка, продорна шема на однесување што често бара сеопфатен, мултимодален третмански пристап кој вклучува терапија, поддршка од семејството, а понекогаш и лекови. Разбирањето на овие разлики е од клучно значење за ефикасна дијагноза, третман и поддршка за поединците кои ги покажуваат овие однесувања (APA, 2013). Клучната карактеристика на нарушувањето на однесувањето е сеприсутна шема на кршење на нормите и правата на другите, што опфаќа однесувања како што се агресија и склоност кон деструктивни дејства. Податоците од стручната литература открија два вида докази кои даваат сомнеж во валидноста на дијагностицирање на нарушување на однесувањето кај децата од предучилишна возраст. Прво, како и кај непослушно пркосно нарушување, неколку однесувања се типични за овој развоен период. На пример, агресијата е релативно вообичаен одговор на фрустрација (Tremblay, 2004). Затоа, истите

критериуми за проценка на клиничкото значење на симптомите поврзани со непослушно пркосно растројство би важеле за нарушување на однесувањето. Вториот доказ од истражувањето се заснова на премисата дека дијагнозата на нарушување на однесувањето зависи од претпоставката дека детето свесно ги прекршува утврдените правила. Предуслов за вакво однесување е познавање на правилата и намера да не се почитуваат.

Табела 4. Споредба на проблематичното однесување и нарушувања во однесувањето

Аспект	Проблематично однесување	Нарушување на однесувањето
Сериозност	блага до умерена	тешки и постојани
Шема	повремено, често специфично за контекстот	повторувачки и первазивни
Примери	бес, непослушност, повремено лажење или крадење	агресија, суровост кон животните, сериозни прекршувања на правилата
Развоен контекст	често дел од нормалниот развој	надвор од нормалното развојно однесување
Основни фактори	еколошки и психосоцијални стресови	генетски, невробиолошки, психолошки и еколошки
Интервенција	стратегии за однесување, обука на родители, советување	мултимодален пристап, психотерапија, семејна терапија, лекови

Извор: сопствена компилација

Поголемиот дел од децата од предучилишна возраст се способни да ја сфатат природата на правилата и соодветно да го регулираат своето однесување. На оваа возраст, децата почнуваат да развиваат совест и интернализација, што им овозможува да спречат манифестирање на несоодветно однесување и да ги следат правилата (Kochanska, 1998). Дополнително, децата од предучилишна возраст ја развиваат когнитивната способност да ги генерализираат хипотетичките алтернативи (Powel et al., 2006). Луис и неговите соработници (Lewis et al., 1989) потврдија во нивната лонгитудинална студија дека децата на возраст од три години се способни за намерна измама кога ќе бидат прашани за прекршување на правилата. Ова укажува дека иако децата на оваа возраст може да немаат сеопфатна свест за долгорочните последици, тие покажуваат фундаментално разбирање на влијанието на нивните постапки врз другите и се способни да го регулираат своето однесување врз основа на стекнување норми.

Заклучок:

- ✓ Модификацијата на однесувањето се фокусира на анализирање и менување на човечкото однесување. Процедурите за модификација на однесувањето не се дизајнирани да ги променат личните особини или индивидуалните карактеристики. Од таа причина, модификацијата на однесувањето не се користи за промена на аутизмот, туку се користи за промена на проблематичното однесување што го покажуваат децата со аутизам.
- ✓ Однесувањето насочено само кон промена може да се категоризира како дефицит во однесувањето, сè што детето прави премалку, а воспитувачот сака да го зголеми, сè што детето прави премногу често, а воспитувачот сака да го намали.
- ✓ „АВС“ на однесување е начин да се утврди зошто се случува некое однесување со опишување на настаните кои претходат и следат по однесувањето. Едноставениот формулар за податоци „АВС“ може да се користи во занималната за да се евидентира секој инцидент на проблематично однесување.
- ✓ Нарушувањата во однесувањето се разликуваат од проблематичното однесување со тоа што тие обично вклучуваат поинтензивен и продорен модел на нарушувачки или неприлагодливи однесувања, често вкоренети во основните психолошки или невролошки состојби, додека проблематичното однесување може да биде ситуациско, привремено или одговор на специфични околности.

Предлог на литература за читање

Simple Steps Autism. Available at: <https://simplestepsautism.com/>

Meadan, H., Ayvazo, S., Ostrosky, M. (2014). The ABCs of Challenging behaviour: Understanding Basic Concepts. In *Young Exceptional Children*. 19. 10.1177/1096250614523969. Available at: https://www.researchgate.net/publication/270600837_The_ABCs_of_Challenging_behaviour_Understanding_Basic_Concepts

Прашања

1. Што подразбира промена на однесувањето?
2. Што се ексцеси во однесувањето и недостатоци во однесувањето?
3. Што значи да се анализира однесувањето?
4. Опишете го ABC на однесување.
5. Кои се некои вообичаени претходници и последици?
6. Какви видови на ABC податоци можат да користат воспитувачите?
7. Која е разликата помеѓу претходниците и настани за припрема?
8. Која е разликата помеѓу проблематичното однесување и нарушувањата во однесувањето?
9. Напишете дефиниција за следните однесувања користејќи набљудување и мерливост на однесувањето.

а) Однесување на бес

б) Агресивно однесување:

в) Самостимулативно однесување:

10. Пополнете го формуларот за податоци ABC за следните сценарија.

За време на читање приказна, кога воспитувачот поставува прашања, Ендру често го извикува одговорот или почнува да плаче ако воспитувачот не го повика. Кога тоа ќе се случи, воспитувачот го трга Ендру настрана и вербално го теши додека не се смири.

Предходник	Однесување	Последица

ВЕЖБИ ЗА ВО ВАШАТА ЗАНИМАЛНА

Изберете дете во вашата занимална. Идентификувајте едно однесување наменето за промена и дефинирајте го со користејќи набљудување и мерливи термини. Набљудувајте го детето во неколку наврати и собирајте „АВС“ податоци за секоја појава на однесување.

Однесување за промена: _____

Дефинирано како: _____

Формулар за податоци „АВС“:

Претходник	Однесување	Последица

Настани за припрема (ако има): _____

Претходник	Однесување	Последица

Настани за припрема (ако има): _____

Претходник	Однесување	Последица

Настани за припрема (ако има): _____

3. ПРИНЦИПИ НА ОДНЕСУВАЊЕ

Цели на учењето

Откако ќе го прочитаат ова поглавје, воспитувачите ќе можат:

1. Да ги разберат принципите на однесување
2. Да ја идентификуваат и разберат важноста на мотивацијата
3. Да ја идентификуваат и опишат контролата на стимулот
4. Да ја идентификуваат и разберат важноста на поткрепувањето
5. Да ја идентификува казната и бегството и да одлучи што ќе употреби во описот.

Вовед

Поглавјето е дизајнирано на тој начин да ги подготви воспитувачите на децата од предучилишна возраст со знаења и вештини потребни за да се идентификуваат позитивното или штетното однесување кај децата со ASD и да се имплементираат персонализирани стратегии кои ги поттикнуваат или обесхрабруваат да продолжат со овие однесувања. Со разбирање на овие концепти за управување со однесувањето, воспитувачите можат длабоко да влијаат на образовниот ангажман на децата со ASD и да поттикнат однесувања во рана фаза што водат до подобрен квалитет на животот во иднина. Како воспитувачи, стекнувањето цврсто разбирање на

принципите на однесување е првиот чекор кон ефективно спроведување на техниките за применета анализа на однесувањето (АВА). Овие принципи им помагаат на воспитувачите да го гледаат однесувањето како форма на комуникација, наместо само како серија активности што треба да се управуваат.

3.1 Позадина на принципите на однесување

Закон на ефектот: Најпрво спомнат од Едвард Торндајк, овој принцип сугерира дека луѓето кои се наградени откако ќе покажат одредено дејство или однесување, најверојатно е дека ќе го повторат истото однесување и ќе имаат помала веројатност да повторат однесување ако тоа е проследено со непријатен исход. На пример, ако детето добие пофалба откако му помогна на другарчето, веројатно е дека повторно ќе понуди помош во иднина. Овој едноставен концепт е клучен за разбирање како да се мотивира добро однесување во училишните средини (Gunderson et al., 2013).

Оперативно уредување: Теоријата на Б.Ф. според Скинер: Последиците од однесувањето одредуваат дали е повеќе или помалку веројатно дека тоа однесување ќе се случи повторно. Овој фундаментален принцип е поддржан и проширен во бројни студии и продолжува да биде камен-темелник во интервенциите во однесувањето што се користат во училиштата денес (Sundberg & Michael, 2001), вклучувајќи ги и децата со аутизам.

3.2 Мотивација

Мотивацијата е движечка сила која го обликува однесувањето и учењето. Во АВА тоа се однесува на мотивацијата што ја чувствува поединецот да покаже одредено однесување. Со разбирање на факторите кои ги мотивираат децата со ASD да покажат позитивно однесување поврзано со учењето, воспитувачите можат значително да го подобрат однесувањето во занималната.

Улогата на мотивацијата во АВА

Во АВА, мотивацијата се истражува преку мотивациони операции (MOs), кои влијаат на ефективноста на дејството што го користи воспитувачот за да поттикне или намали одредено однесување и веројатноста за повторување на тоа однесување. Мотивационите операции може да се категоризираат во два вида (Cooper et al., 2007):

1. **Операции за воспоставување:** тие ја зголемуваат ефективноста на стимулот (предмет, личност, активност) како засилувач за однесување. На пример, воспитувачот забележува дека децата од предучилишна возраст имаат поголема веројатност да седат тивко и да слушаат за време на предавањето кога ќе им се каже дека можат да играат

одредена игра потоа. Овој поттик ја прави задачата попривлечна и го зголемува ангажманот.

2. Операции за укинување: тие ја намалуваат привлечноста на стимулот како засилувач. Пример може да биде кога детето има толку многу пристап до одредена играчка што повеќе не служи како привлечна награда за доброто однесување.

И внатрешните и надворешните мотивации играат клучна улога во овие операции. Внатрешната мотивација доаѓа од внатре од детето, терајќи ги да се вклучат во однесување заради себе, како на пример читање книга за уживање. Надворешната мотивација, од друга страна, вклучува надворешни награди или стимулации, како добивање налепница за добро завршена работа. Ефективните стратегии за настава треба да имаат за цел да ги балансираат овие два типа мотивации за да го максимизираат нивното влијание врз однесувањето и учењето на децата (Ryan & Deci, 2000) и да ги охрабрат децата не само да учествуваат активно, туку и да уживаат во активностите во занималната.

Примери за мотивација во градинка

Пример 1: Одржување на ангажманот преку воспоставување операции

- **Сценарио:** Дете со аутизам кој првично бил мотивиран да ги заврши задачите поради можноста да користи таблет за слободни активности, почнува да покажува намален интерес за таблетот, што влијае на неговата мотивација да ги заврши академските задачи. Детето се заситило од таблетот, што резултирало со намалена зачестеност на секој тип на однесување за да го добие таблетот.
- **Примена:** За да се одржи ефективност на системот за мотивирање, воспитувачот воведува различни нови, подеднакво интересни за ученикот активности. Ова ја зголемува вредноста на тие награди поради тоа што детето немало пристап до нив одамна. На овој начин се зголемува мотивацијата на детето да се вклучи во однесувања што ги заработуваат тие награди.

Истражувањата покажуваат дека разноликоста на наградите може да помогне да се одржат нивоата на ангажираност кај децата со аутизам кои можат брзо да се заситат од специфични засилувачи (Vollmer & Iwata, 1991).

Пример 2: Намалување на проблематичното однесување преку управување со операции за укинување

- **Сценарио:** Дете со аутизам станал физички агресивен кон воспитувачот за време на групните активности. Воспитувачот забележал дека однесувањето се случувало само кога тој/таа била со целото одделение и никогаш кога работел/а сама со детето.

- **Примена:** Воспитувачот одлучил да му посвети поголемо внимание на детето дури и за време на групните активности. Обезбедувајќи повеќе внимание на детето за време на групните активности, воспитувачот ја задоволува потребата на детето за внимание. Ова ја намалува вредноста на вниманието како засилувач, што доведува до намалени проблематични однесувања кои претходно биле користени за привлекување внимание.

3.3 Контрола на стимул

Контролата на стимулот е основен принцип во АВА кој значително ја подобрува ефективноста на стратегиите за управување со однесувањето, особено во образовните услови. Тоа се однесува на процесот каде што одреден стимул (индикација, сигнал, предмет или личност) се поврзува со специфично однесување и неговите последици.

Разбирање на контрола на стимул

Контролата на стимулот се однесува на способноста на стимулот да предизвика одредено однесување бидејќи тоа однесување било засилено во присуство на тој стимул во минатото (Cooper et al, 2007). Ова може да биде витална алатка за воспитувачите на деца со ASD, бидејќи му помага воспитувачот да се осигура дека саканите однесувања се со поголема веројатност да се појават во вистинскиот контекст, преку презентирање на специфични знаци.

Клучни компоненти на контролата на стимулот:

1. **Дискриминативен стимул:** Ова е знак што укажува на охрабрување на одредено однесување. На пример, воспитувачот може да покаже знак за тишина за да покаже дека е време да се слуша, сигнализирајќи дека вниманието може да биде наградено.

2. **С-делта:** Ова е знак што покажува дека однесувањето не е соодветно/се охрабрува. На пример, запалените светла може да сигнализираат дека не е време за дремка или одмор.

Со разбирање како да се имплементира ефективна контрола на стимулот, воспитувачите можат да им помогнат на децата да разберат кога и каде одредени однесувања се очекуваат и наградуваат, промовирајќи структурирана средина за учење (Case-Smith et al., 2014).

СОВЕТ: Не заборавајте да го земете предвид остатокот од класот кога идентификувате и избирате соодветни мерки за контрола на стимулот. Одредени стимули може да бидат ефективни за некои деца, но можат да влијаат негативно врз други деца. Најефективните стратегии се оние кои се соодветни за целото одделение.

Пример 1: Користење на дискриминаторски стимул за олеснување на транзициите

- **Сценарио:** Воспитувач кој работи со деца од предучилишна возраст со аутизам користи визуелен тајмер во комбинација со одредена песна за да сигнализира транзиција од слободна игра до структурирани активности за учење. Многу деца со аутизам сметаат дека транзициите се проблематични и добро реагираат на визуелните и аудитивни знаци.

- **Примена:** Постојаната употреба на визуелниот тајмер и музички знак ги учи децата да ја предвидат и да се подготват за промената во активност. Овој структуриран пристап ја намалува анксиозноста поврзана со транзициите и ја подобрува усогласеноста со рутините во занималната. Ефективноста на користењето комбинирани сензорни знаци за помош на транзициите кај децата со аутизам е добро поддржана од истражувањата (Case-Smith et al, 2014).

Контролата на стимулот е моќна алатка за обликување и управување со однесувањето во образовните услови. Со јасно охрабрување кога одредени однесувања се очекуваат и ќе бидат засилени, воспитувачите можат да создадат структурирана и предвидлива средина која го подобрува учењето и го намалува проблематичното однесување, особено за децата со ASD.

3.4 Поткрепување

Поткрепувањето (reinforcement) игра клучна улога во обликувањето и одржувањето на саканото однесување, особено во образовните услови за децата со аутизам. Воспитувачите кои се обучени и со разбирање го користат методот на поткрепување со децата од предучилишна возраст се поспособни да предизвикаат позитивно однесување кај децата со аутизам и да ги намалат штетните однесувања што предизвикуваат децата со аутизам да бидат исклучени од активностите во текот на училишниот ден.

Што е поткрепување? (reinforcement)

Поткрепување е стратегија што може да се користи од страна на воспитувачите за да се зголеми веројатноста дека посакуваното однесување ќе се повтори во иднина (Cooper et al., 2007). Тоа

вклучува спроведување на позитивен исход веднаш по однесувањето, зголемувајќи ја веројатноста за негово повторување. Постојат два основни типа на поттикнување:

1. **Позитивно поткрепување:** Се јавува кога некое однесување е проследено со додавање на позитивен стимул, со што се зголемува веројатноста за негово повторување. На пример, нудењето на детето налепница или друга награда откако успешно ќе се вклучат во социјална интеракција, ги охрабрува да го повторат ова позитивно однесување.
2. **Негативно поткрепување:** Вклучува отстранување на стимул на одбегнување на некое однесување, што исто така служи за зголемување на веројатноста за повторување на однесувањето. На пример, ако детето со аутизам заврши потешка задача, тогаш тоа може да биде ослободено од претстојната помалку претпочитана активност, мотивирајќи го да се обиде со други тешки задачи во иднина.

И двете форми на поттикнување се клучни алатки за воспитувачите, особено во подобрувањето и насочувањето на однесувањето на децата со аутизам (Call et. Al., 2013). Во предучилишните установи кои вклучуваат деца со развојни предизвици како аутизам, поттикнувањето е витална компонента на образовната стратегија. Правилно имплементирано, поттикнувањето не само што го промовира учењето туку и го поддржува ефективното управување со однесувањето.

Пример 1:

Поттикнување на социјална интеракција

- **Сценарио:** Зголемување на социјалната интеракција меѓу децата со аутизам.
- **Примена:** Воспитувачот користи непосредни вербални пофалби и опипливи награди, како што се посакувани мали играчки, кога детето иницира или соодветно реагира во социјална интеракција. Постојаното поттикнување на овие социјални однесувања го подобрува ангажманот и помага да се изградат социјални вештини (Ziegler & Morrier, 2022).

Пример 2:

Подобрување на ангажманот во учество на извршување задачи

- **Сценарио:** Дете со аутизам се бори со одржување на концентрацијата и својот ангажман во дадената задача.
- **Примена:** Воспитувачот воведува систем каде што детето може да заработи кратки паузи за да се вклучи во активности по свој избор откако ќе помине одредено време на задачата што првично била одредена. Оваа форма на негативно поттикнување ефективно го

зголемува времетраењето што детето го троши на дадената задача, со тоа што привремено се отстранува барањето да продолжи до крај со задачата од кога ќе се постигне целта (Koegel et al., 2010).

ПРАВИЛА ЗА СООДВЕТНА УПОТРЕБА НА ПОТКРЕПУВАЊЕТО:

Поткрепувањето мора да се даде веднаш по саканото однесување.

Поткрепувањето треба да се даде со ентузијазам. Кога користите материјални поткрепувачи (на пример, играчки), важно е да ги споите со вербална пофалба („одлично!“, „браво, тоа е совршено“).

Стимулите што ги идентификувате како поткрепувачи не треба да му бидат слободно достапни на детето.

Количината на поткрепување мора да биде соодветна на задачата.

Ако можете, добра идеја е да го потенцирате однесувањето што сакате да го поткрепите. На пример, "Браво! Ми се допаѓа начинот на кој ги редиш играчките."

Спроведете чести проценки на преференци за да продолжите да ги користите најефективните поткрепувачи.

Дајте избор. Добро е ако детето може да избере од 2 - 3 поткрепувачи.

Постепено намалувајте ги поткрепувачите кај вештините што се научени и задржани.

СОВЕТ: За ефективно спроведување на поттикнувањето, од клучно значење е да се набљудуваат и да се вклучат децата со аутизам, за да се идентификува што тие сметаат за награда. Воспитувачите исто така можат да користат формални проценки на преференци за да ги одредат најефективните поттикнувачи. Со ова знаење, воспитувачот ќе може да го награди позитивното однесување и да мотивира повторување на позитивното однесување.

Со стекнување увид во поттикнувачите кај децата со аутизам, воспитувачите ќе можат подобро и почесто да предизвикаат позитивно однесување и да го подобрат ангажманот на децата.

3.5 Казна

Казнувањето е стратегија што се користи за да се намали веројатноста за појава на несакано однесување (Cooper et al., 2007). Иако е ефективна во одредени сценарија, на употребата на казна мора да се пристапи со крајна претпазливост, особено кога се работи со деца со аутизам, поради потенцијалните влијанија врз нивниот емоционален и психолошки развој.

Овој дел се фокусира не само на подобрување на разбирањето на казнувањето и способноста да се спроведе, туку и да се изведе етички и соодветно.

Разбирање на казнувањето

Во АВА, казнувањето вклучува или воведување на последица или отстранување на предметот или нештото што го стимулирало тоа однесување, со цел да се намали зачестеноста на однесувањето. Постојат два главни типа на казнување:

1. **Позитивна казна:** Овој метод вклучува прикажување на неасакан настан веднаш по несоодветното однесување. На пример, дете со аутизам може да добие да изврши дополнителни задачи како последица на своето нарушувачко однесување.
2. **Негативна казна:** Овој пристап вклучува одземање на посакуваниот стимул по несакано однесување. На пример, отстранување на омилената сензорна играчка кога детето се впушта во агресивно однесување.

И двата типа на казнување можат да бидат ефективни, но мора да се користат внимателно за да се спречат негативни ефекти, како што се зголемена агresiја, анксиозност или страв, кои се особено значајни за децата со аутизам (Luman et al., 2011).

Етички размислувања при употреба на казнување

Употребата на казнување во образовните услови, особено кај децата кои имаат аутизам, бара внимателно етичко разгледување. Треба да се користи само кога е неопходно и кога позитивните стратегии за поттикнување се покажале како недоволни. Главните етички правила се:

- **Пропорционална и минимална:** Казната треба да биде пропорционална на однесувањето и да не биде прекумерна.
- **Доследно:** Казнувањето мора да се применува постојано за слично однесување, за да се избегне забуна и мешани сигнали.
- **Интегрирана стратегија:** Казнувањето секогаш треба да се користи заедно со подучувањето на соодветно однесување и позитивно поттикнување.

Современи перспективи и насоки

Неодамнешното истражување сугерира дека иако казнувањето може да ги намали несаканите однесувања, неговата употреба треба да биде ограничена и внимателно да се управува за да се избегнат негативните исходи. Истражувањата покажуваат дека стратегиите кои нагласуваат позитивно поттикнување се генерално поефикасни и водат до подобра долгорочна промена на однесувањето, отколку стратегиите фокусирани на казна, особено кај децата со аутизам (Matson & LoVullo, 2008).

Пример за казна:

- **Сценарио:** Дете со аутизам постојано го нарушува часот извикувајќи одговори.
- **Примена:** По обидите да се зајакне кревањето раце пред да се зборува (на пр., пофалување на детето кога крева рака), воспитувачот може да спроведе блага негативна казна со привремено отстранување на детето од претпочитаната групна активност ако вика, со што ќе го научи дека таквото однесување доведува до помалку пријатни последици.

3.6 Истребување/исчезнување

Истребувањето или исчезнувањето вклучува намалување на несаканите однесувања со отстранување на поттикнувачите што ги одржуваат (Cooper et al., 2007). Овој дел истражува како воспитувачите можат ефикасно да го имплементираат истребувањето или исчезнувањето во предучилишните средини специјално за деца со аутизам, земајќи ги во предвид етичките размислувања и најдобрите практики за примена.

Разбирање на истребувањето/исчезнувањето

Истребувањето/исчезнувањето вклучува прекинување на поттикнувачите (како внимание или третмани) што го добива детето за некое однесување, што доведува до постепено намалување на тоа однесување со текот на времето. На пример, ако детето со аутизам научи дека бесот повеќе не резултира со дополнително време за играње, на крајот може да го намали или престане да користи бес за да ги постигне посакуваните резултати.

Клучни работи кои треба да се земат во предвид:

- 1. Конзистентност:** Истребувањето мора постојано да се применува. Непостојаната примена може да предизвика зголемување на несаканото однесување, бидејќи детето добива мешани сигнали за последиците од неговото однесување.
- 2. Учење на алтернативни однесувања:** клучно е не само да се отстрани поттикнувачот на несаканите однесувања, туку и да се научи детето на нови алтернативни, прифатливи однесувања. Овој пристап помага да се спречи детето да се чувствува фрустрирано и евентуално да покажува други проблематични однесувања.
- 3. Создавање средина за поддршка:** Истребувањето треба да се спроведе во амбиент на грижа и поддршка каде децата со аутизам се чувствуваат сигурни и разбрани, минимизирајќи ги потенцијалните негативни емоционални реакции.

4. Проценка на однесувањето: Темелно разберете го однесувањето пред да примените истребување за да се осигурате дека тоа е вистинскиот пристап за конкретното дете и ситуација.

СОВЕТ: Интегрирањето на истребување/исчезнување со други стратегии за однесување, како што е поттикнување на саканото однесување, често е поефективно и може да ги намали потенцијалните негативни ефекти како зголемена агресија или вознемиреност. Овој пристап им помага на децата со аутизам да научат кои однесувања се соодветни, а кои не се (Fritz et al., 2017).

Пример за истребување/исчезнување:

- **Сценарио:** Дете со аутизам често вреска за да привлече внимание од воспитувачот.
- **Примена:** Воспитувачот свесно престанува да реагира на врескањето. Истовремено, тој го поттикнува детето да користи потивок глас или да ја крене раката за да зборува, со тоа што ќе му посвети поголемо внимание кога детето се однесува соодветно на барањата.

Заклучок:

✓ **Мотивација**- се однесува на мотивацијата што ја чувствува поединецот да покаже одредено однесување, кое се истражува преку мотивирачки операции. Воспоставувањето на операцијата ја зголемува вредноста на стимулот како поттикнувач и ја зголемува фреквенцијата на сите однесувања кои обезбедуваат пристап до поттикнувачот. Укинувањето на операцијата ја намалува вредноста на стимулот како поттикнувач и ја намалува фреквенцијата на сите однесувања кои обезбедуваат пристап до поттикнувачот.

✓ **Поттикнување- (позитивно и негативно)**- се користи за да се зголеми веројатноста дека посакуваното однесување ќе се појави во иднина.

✓ **Контролата на стимулот** -се однесува на способноста на стимулот да предизвика одредено однесување бидејќи тоа однесување било засилено во присуство на тој стимул во минатото.

✓ **Казнувањето** -вклучува или воведување последица или отстранување на стимулот на однесувањето, со цел да се намали тоа однесување.

✓ **Истребувањето** -вклучува прекинување на засилувањето што го добива некое однесување, што доведува до постепено намалување на тоа однесување со текот на времето.

✓ **Казнувањето и истребувањето** мора да се користат етички и само кога позитивното поттикнување се покажало како неуспешно.

Предлог на литература за читање

Simple Steps Autism. Available at: <https://simplestepsautism.com/>

Watling, R. & Schwartz, I. (2004). Understanding and Implementing Positive Reinforcement as an Intervention Strategy for Children With Disabilities. The American journal of occupational therapy: official publication of the American Occupational Therapy Association. 58. 113-6. 10.5014/ajot.58.1.113.

Прашања

1. Што е мотивирачка операција (МО) во контекст на АВА?
2. Кој тип на мотивирачка операција ја зголемува ефективноста на стимулот како поттикнувач?
3. Како воспитувачите можат да управуваат со операциите за укинување за да го одржат ангажманот на децата?
4. На што се однесува терминот „контрола на стимул“ во контекст на АВА?
5. Што е дискриминативен стимул?
6. Што вклучува позитивното казнување во контекст на АВА?
7. Кои се клучните етички работи кои треба да се земат во предвид кога се користи метод на казна кај деца кои имаат аутизам?
8. Што вклучува истребување/исчезнување во контекст на АВА?
9. Зошто е важна конзистентноста при примена на истребување/исчезнување?

ВЕЖБИ ЗА ВО ВАШАТА ЗАНИМАЛНА

1. Изберете едно или повеќе однесувања кај поединец или група што би сакале да ги зголемите и запишете предлози за користење на принципите на мотивација, контрола на стимулот и поттикнување што може да ви помогнат да ја зголемите идната појава на тоа однесување.

Однесување	Мотивација

Однесување	Контрола на стимул

Однесување	Поттикнување

2. Изберете однесување што сакате да го намалите во иднина и запишете ги чекорите за спроведување на истребување/исчезнување.

Проблематично однесување	Начин за спроведување на истребување/исчезнување

4. МЕРЕЊЕ НА ОДНЕСУВАЊЕТО

Цели на учењето

Откако ќе го прочитаат ова поглавје, воспитувачите ќе можат:

1. Да ги разберат и да умееат да ги спроведат континуираните типови на мерење на однесувањето
2. Да ги разберат и да умееат да ги имплементираат дисконтинуираните типови на мерење на однесувањето
3. Да одлучат каков тип на мерење да користат

Вовед

Неопходно е да се соберат податоци за да се оцени севкупниот напредок и ефективност на интервенциите. Врз основа на податоците, воспитувачот може лесно да анализира дали третманот треба да се измени или може да продолжи како што првично било планирано.

Собирањето податоци е процес на собирање информации за однесувањата што воспитувачот сака да ги намали (агресија, викање, штипење, удирање) или зголеми (барање, играње, кревање раце). Собирањето податоци им олеснува на воспитувачите да видат дали нивната избрана интервенција функционира и обезбедува објективни информации во врска со однесувањето.

Процедурите за мерење на однесувањето обично вклучуваат една или комбинација од повеќе, како на пример: регистрирање на настани, тајминг и методи на земање примероци на време (регистрирање во интервал).

Во ова поглавје воспитувачот ќе научи како да го избере најефективниот систем за собирање податоци, како и најчестите методи за мерење на однесувањето, како што се зачестеноста, времетраењето и интервалот на регистрирање на податоци.

4.1 Континуирано мерење

Општо земено, континуираното мерење е повеќе препорачливо од дисконтинуираното мерење бидејќи ја евидентира секоја појава на однесување (Tarbox & Tarbox 2017). Вклучува фреквенција, брзина и времетраење на однесувањето.

Зошто да го регистрирате однесувањето и да собирате податоци?

Податоците од истражувањата ќе ви помагаат да донесете правилна одлука за ефективноста на третманот;

Податоците од истражувањата ви даваат информации дали однесувањето се менува на начинот на кој сте го замислиле првично;

Податоците од истражувањата ви помагаат да идентификувате други фактори од животната средина кои влијаат на однесувањето.

СОВЕТ: При изборот на систем за континуирано мерење, земете ги предвид следниве правила:

- Однесувањето мора да има јасен почеток и крај;
- Однесувањето мора да се појави во фреквенција што може да се брои.

Фреквенција на однесување

При изборот на фреквентен тип на собирање податоци, сакате да знаете колку често се случува однесувањето. Фреквенцијата или снимањето настан е вид на мерење на однесување кое го детектира и евидентира бројот на набљудувања на однесување. Комбинирањето на времето на набљудување со броењето на набљудуваното однесување дава една од најшироко користените

НАЈЧЕСТИ ВИДОВИ НА СОБИРАЊЕ НА ПОДАТОЦИ:

Фреквенција - колку често се случувало однесувањето?

Стапка - колку често во одредено време се случило однесувањето?

Времетраење - колку долго се случило однесувањето?

Делумен интервал - дали однесувањето се случило во кое било време во текот на поставениот интервал?

Цел интервал - дали однесувањето се случувало во текот на целиот интервал?

Моментално временско земање примероци - дали однесувањето се случило на крајот од интервалот?

мерки во применетата анализа на однесувањето - **стапката на одговор**, дефинирана како број на одговори по единица време (Cooper et al., 2007).

Кога ја запишува **фреквенцијата** на однесувањето, воспитувачот го запишува бројот на случаи на однесување со едноставно правење ознака за броење на формулар со податоци или со помош на рачен бројач/кликер.

Пример за користење на податоци за фреквенција

Воспитувачот сака да знае колку пати децата креваат раце за време на групна активност наместо да го извикуваат одговорот. На листот со податоци, тие прават ознака за секој пат кога децата креваат раце и чекаат да бидат повикани.

Четири лесни чекори за регистрирање на податоците за фреквенција:

1. Дефинирајте го однесувањето (нишање напред - назад додека седат на нивното место за време на часот).
2. Подгответе лист со податоци.
3. Регистрирајте го однесувањето секогаш кога ќе се појави во рамките на вашата одредена временска рамка за набљудување.
4. Вклучете ги важните детали за набљудувањето, како што се името на пациентот и датумот и времетраењето на сесијата за набљудување.

Податоците за фреквенција се најлесниот начин за мерење на однесувањето, бидејќи едноставно броите колку пати тоа се случува. Сепак, може да биде тешко да се соберат податоци за фреквенцијата за секој пример на однесување кога воспитувачот има многу други одговорности во истиот момент (Tarbox & Tarbox 2017). Уредите што можат да ги користат вклучуваат бројачи за зглобови, дигитални бројачи, маскирна лента, штипки за хартија итн.

Стапка

Кога избирате тип на стапка на собирање податоци, сакате да знаете колку често се случува однесувањето во одреден период. Воспитувачот може да собира податоци за единица време, како што се броење за 10 секунди, броење во минута, броење дневно, броење неделно, броење месечно или годишно. Ова е корисно кога времето на набљудување е различно секој пат кога воспитувачот собира фреквенција на однесување. При регистрирањето на стапката на однесување,

Лист со податоци за регистрирање на фреквенција
Однесување: дигање рака

возрасното лице ја запишува фреквенцијата со правење ознака за мерење на формулар со податоци или со помош на механички бројач (кликер) и го дели вкупниот број со времетраењето на набљудувањето.

Пример на користење на дата податоци

Додека воспитувачот го учи детето со аутизам на комуникациски вештини, тој бележи колку пати детето ја бара омилената играчка или активност за време на играњето. Тој го означува секој пат кога детето бара играчка или одредена активност и го дели вкупниот број со времето на набљудување.

Ден	Фреквенција	Време на набљудување	Стапка
Понеделник	35	8:00 – 9:30 90 минути	0,4 пати во минута
Вторник	42	9:05 – 10:00 55 минути	0,8 пати во минута
Среда	76	8:30 – 10:15 105 минути	0,7 пати во минута

Регистрирањето на фреквенцијата/настанот и стапката е соодветно само за однесувања кои имаат јасни почетоци и завршетоци и не се случуваат толку често, што е невозможно точно да се снимаат, како што се однесувањата на самопоттикнување. Исто така, овој тип на мерење бара од набљудувачот постојано да го набљудува однесувањето, што можеби не е секогаш изводливо во предучилишните воспитни средини (LeBlanc et al., 2015).

Едноставно однесување регистрирано според фреквенција/стапка:

- удирање
- барање пауза
- кревање рака
- зборување
- вербална агресија
- кажување „благодарам“

Времетраење

Собирањето податоци за времетраењето е погодно кога сакате да знаете колку долго трае однесувањето. **Времетраењето** се однесува на времето во кое се случува однесувањето (Cooper et al., 2007). Мерењето на времетраењето е од клучно значење за да се процени времето кое поединецот го троши вклучено во одредено однесување. Времетраењето е исто така соодветно

за чести однесувања (на пр., нишање; брзи грчеви на главата, рацете, нозете) или континуирано однесување насочено кон задачите што се случуваат подолго време (на пр., социјализирање преку игра, однесување за време на задачата, однесување надвор од задачата). Како и регистрирањето на настани, така и регистрирањето на времетраење бара постојана будност и набљудување, што може да ја ограничи неговата практичност. Регистрирањето на времетраењето бара и уред за тајминг кој мора да биде лесно достапен, но сепак дискретен, на пример, компјутерска апликација, стоперка, сиден часовник или апликација (LeBlanc et al., 2015). Кога го снима времетраењето на однесувањето, воспитувачот почнува да темпира кога започнува однесувањето и престанува да темпира кога однесувањето завршува. Воспитувачот може да го сними времетраењето на секоја епизода од целното однесување, како и вкупното времетраење на ден со комбинирање на времетраењето на секоја епизода.

Податоци за времетраење
Однесување: Тантрум **Дата:**

Вкупно времетраење на ден: Вкупното времетраење го мери кумулативното време кога едно лице се вклучува во целно однесување. На пример, ако воспитувачот гледа дека детето се ниша напред-назад во неговото седиште четири пати во еден училишен ден од 8 часа, со времетраење од 30 секунди, 20 секунди, 25 секунди и 15 секунди, вкупното времетраење би било $30 + 20 + 25 + 15$, што е еднакво на 90 секунди.

Времетраење по епизода: Времетраењето по епизода или појава, е мерка за времетраењето на некое однесување кое се појавува неколку пати во денот. На пример, секогаш кога детето го напушта своето место, воспитувачот ја вклучува стоперката и ја исклучува кога ќе се врати на своето место. Времето се бележи, а стоперката се ресетира на нула.

Пример за користење податоци за времетраење

Времетраење на проблематично однесување: Воспитувачот одлучува да го измери времето кога детето исфрла бес кога ќе биде побарано да изврши непожелна задача. На крајот на денот, тие го комбинираат времетраењето на секоја епизода во вкупно времетраење за цел ден.

Времетраење на посакуваното однесување: за време на оценувањето на предностите, воспитувачот го следи времето што детето го поминува со претпочитана играчка или активност како позитивно поттикнување. Тој ја регистрира секоја епизода со темпирање на детето како си игра со одредена играчка или се занимава со одредена активност. Со тоа дознаваат дека

најпосакуваната активност за игра е кутијата со песок, во која детето поминува 10 минути и 20 секунди.

Еве еден секвенцијален процес од четири чекори за регистрирање податоци за времетраење:

1. Дефинирајте го однесувањето (нишање напред-назад, додека детето седи на своето место за време на часот).
2. Започнете да го одредувате времето кога ќе започне однесувањето, внимавајќи на предизвикувачите или претходниците.
3. Престанете со мерењето кога однесувањето ќе заврши.
4. Документирајте го времетраењето на однесувањето на детето (времето на вашата стоперка).

Едноставно однесување мерено според времетраењето:

- плачење
- беснеење
- читање книга
- самостојна работа
- играње

4.2 Дисконтинуирано мерење

Дисконтинуираното мерење на однесувањето не го евидентира целото однесување, туку евидентира проценка на појавата на однесувањето во одреден период. Овој тип на мерен систем се користи кога континуираниот не би бил изводлив поради природата на однесувањето (на пример, висока фреквенција), или кога има ограничувања на времето и ресурсите (Tarbox & Tarbox, 2017). Во дисконтинуираното мерење, сесијата е поделена на интервали и податоците за однесувањето се собираат во овие интервали. Постојат три типа на процедури за мерење на временско земање примероци (интервал): снимање во цел интервал, снимање со парцијален интервал и моментално временско земање примероци (Cooper et al., 2007)

Снимање на целиот интервал

Снимањето со цел интервал често се користи за мерење на континуирано однесување (на пример, игра со деца) со делење на периодот на набљудување во серија кратки временски интервали (обично од 5 до 15 секунди). На крајот од секој интервал, воспитувачот запишува дали целното однесување се случило во текот на целиот интервал.

Пример:

Воспитувачот сака да ги зголеми вештините за игра кај детето со аутизам. Целта е детето да се вклучи во функционална игра со блокови, автомобили и патека и да игра 10 минути.

Примена: Тој го дели периодот на набљудување (10 мин) на интервали од 15 секунди. Ако детето играло цели 15 секунди, воспитувачот запишува дека однесувањето се случило во тој интервал. Меѓутоа, ако детето играло 10 секунди и не играло во остатокот од интервалот, воспитувачот го остава празен интервалот.

СОВЕТ: Кога да изберете целосен интервал на снимање:

- кога имате за цел да го зголемите однесувањето;
- кога континуираното собирање податоци е непрактично.

Снимањето на целиот интервал е соодветен метод за зголемување на позитивните однесувања. Со оценување само на интервалот во кои однесувањето се случило за целиот интервал, овој тип на мерен систем ги потценува однесувањата. Тоа значи дека се чини дека однесувањето се случувало поретко отколку што се случило. На овој начин воспитувачот ќе сака уште повеќе да работи на однесувањето или вештината.

Едноставно однесување мерено со снимање на целиот интервал:

- функционална игра
- читање
- завршување на задачата – проект
- групна интеракција/игра

Снимање со парцијален интервал

Кога се користи **снимање со парцијален интервал**, набљудувачот на крајот од интервалот запишува дали однесувањето се случило и во кое било време во текот на интервалот (Cooper et al., 2007). Ако однесувањето се случило повеќе од еднаш во дадениот интервал, воспитувачот запишува само една појава на однесување за тој интервал. Дури и ако однесувањето се случило само 1 секунда од интервал од 15 секунди, воспитувачот сепак го запишува како однесување што се случило во тој интервал.

Пример:

Детето со аутизам често се впушта во само-стимулирачко однесување, како што е тропкање со прстите. Воспитувачот разбира дека однесувањето му пречи на учењето на детето и има за цел да го намали. Тој користи регистрирање со парцијален интервал за да измери колку често се случува однесувањето.

Примена: Го набљудувала детето за време на самостојната работа и го дели периодот на набљудување (10 минути) на интервали од 15 секунди. Ако детето се вклучи во само-стимулативно однесување во кое било време во интервалот од 15 секунди, воспитувачот би забележал дека однесувањето се случило во тој интервал. Тој би го оставил празен блокот на

интервалот само ако детето не се вклучи во никакви самостимулирачки движења со прстите во тој интервал.

СОВЕТ: Кога избирате регистрирање со делумен интервал :

- кога имате за цел да го намалите однесувањето;
- кога континуираното собирање податоци е непрактично поради временските ограничувања;
- кога се работи за однесувања со ретки појави.

Регистрирањето на делумен интервал е соодветно за проблематичните однесувања што воспитувачот сака да ги намали. Бидејќи интервалот се бодува дури и ако однесувањето се случило за краток (1 секунда) момент, овој тип на мерен систем има тенденција да го прецени однесувањето. Со други зборови, се чини дека однесувањето се случувало почесто отколку што всушност било.

Едноставно однесување мерено со делумно снимање на интервал:

- вокално однесување за самопоттикнување;
- цицање палец;
- однесување надвор од клупа.

Податоците за парцијални интервали, како и податоците за целиот интервал, најчесто се пријавуваат како процент од вкупните интервали во кои е бодувано посакуваното однесување. Податоците со парцијален интервал се користат за да го претстават делот од целиот период на набљудување во кој се случило посакуваното однесување, но за разлика од регистрирањето со цел интервал, резултатите од регистрирањето со парцијален интервал не даваат никакви информации за времетраењето по појава. Тоа е затоа што секој пример на посакуваното однесување, без оглед на неговото кратко траење, ќе предизвика да се бодува интервал.

Моментално временско земање примероци

Воспитувачот кој користи **моментално временско земање примероци** евидентира дали посакуваното однесување се случува на крајот од секој временски интервал. На пример, со интервали од 1 минута, воспитувачот го набљудува детето на ознаката од 1 минута, тој веднаш одредува дали однесувањето се случило и го запишува тоа на формуларот за собирање податоци. Оваа постапка би продолжила на секој интервал од 1 минута до крајот на периодот на набљудување. Податоците од моменталното временско земање примероци обично се пријавуваат како проценти од вкупниот број интервали во кои се случило однесувањето (Cooper et al., 2007).

Примери:

Воспитувачот сака да ја зголеми социјалната интеракција на детето со аутизам со неговите врсници од занималната. Тој го набљудува детето на игралиштето каде децата обично си играат заедно.

Примена: Тој го дели времето на набљудување (15 минути) на интервали од 1 минута. На крајот од секој интервал од 1 минута, тој го набљудува детето. Ако тоа е во интеракција со други во тој момент, тој тоа го запишува на листовите со податоци како се случило однесувањето. Ако тој не бил во интеракција со другите деца, тој го остава празен интервалот.

СОВЕТ: Кога да се избере моментално временско земање примероци:

- кога се подобрува ангажманот во занималната;
- при подобрување на социјалната интеракција;

Заклучок:

- ✓ Собирањето податоци му дава на воспитувачот објективни информации за посакуваното однесување. Тоа помага да се потврди дали третманот е ефикасен.
- ✓ Постојат шест типа на заеднички процедури за собирање податоци. Тие ја мерат фреквенцијата, времетраењето или процентот на појавување на посакуваното однесување: фреквенција, брзина, времетраење, делумен интервал, цел интервал и моментално временско земање примероци.
- ✓ Континуираното мерење ја евидентира секоја појава на однесување, додека дисконтинуираното мерење евидентира одредена проценка на појавата на однесувањето за време на периодот на набљудување.
- ✓ За однесувања кои се јавуваат често, се препорачува дисконтинуирано мерење.
- ✓ При регистрирање на однесување, воспитувачот може да го избере периодот на набљудување во кој собира податоци.

Предлог на литература за читање

Artemis ABA. Available at: <https://www.artemisaba.com/our-blog>

Fiske K, Delmolino L. Use of discontinuous methods of data collection in behavioural intervention: guidelines for practitioners. *behaviour Analysis in Practice*. 2012;5(2):77–81. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3592492/>.

LeBlanc LA, Raetz PB, Sellers TP, Carr JE. A Proposed Model for Selecting Measurement Procedures for the Assessment and Treatment of Problem behaviour. *Behav Anal Pract*. 2015 Oct 13;9(1):77-83. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4788644/>.

Прашања

1. Наведете ги вообичаените континуирани видови процедури за мерење.
2. Наведете ги вообичаените дисконтинуирани видови процедури за мерење.
3. Кој метод за собирање податоци би го користеле ако главна грижа ви е да знаете колку долго трае однесувањето?
4. Кој метод на собирање податоци би го користеле ако однесувањето не се случува често, но кога се случува, се случува подолго време?
5. Кој метод за собирање податоци би го користеле ако треба да знаете точно колку пати се случува однесувањето на час?
6. Кој метод на собирање податоци би го користеле ако однесувањето се случува премногу често?
7. Кој метод на собирање податоци би го користеле доколку сакате да ја зголемите должината вежбите за ракопис?

ВЕЖБИ ЗА ВО ВАШАТА ЗАНИМАЛНА

Изберете проблематично однесување чија фреквенција сакате да ја знаете, колку често се случува однесувањето. Соберете податоци за фреквенцијата за една недела. Обидете се да ги анализирате вашите наоди. *Дали однесувањето се случувало повеќе во одредени денови во неделата? Дали однесувањето се случувало повеќе наутро или попладне? Кој бил најчестиот претходник на однесувањето?*

Однесување: _____

	Понеделник	Вторник	Среда	Четврток	Петок
Време на набљудување	Од: До:	Од: До:	Од: До:	Од: До:	Од: До:
Фреквенција					

Најчест претходник: _____

5. ФУНКЦИИ НА ОДНЕСУВАЊЕТО

Цели на учењето

Откако ќе го прочитаат ова поглавје, воспитувачите ќе можат да:

1. Да ги разберат функциите на однесување
2. Да го идентификуваат однесувањето според неговата функција
3. Да ја разберат и опишат разликата помеѓу топографијата и функцијата на однесувањето

Вовед

Однесувачко-аналитичкиот пристап за предавање нови вештини и однесувања вклучува проценка на моменталното ниво на однесување на детето и претпоставки за тоа што го предизвикува тоа однесување. Во анализата на однесување докажано е дека на однесувањето, непосредната околина (луѓе, активности, рутини и предмети) се сметаат за примарна причина на тоа однесувањето. Претпоставката е дека однесувањата не се случајни; туку се случуваат со причина. За вистински да го разбереме однесувањето, мора да истражime што го предизвикува и какви последици следат.

Причината за однесувањето:

1. Да се добие нешто

- внимание
- предмет
- сензорен исход

2. Да се избегне нешто

- настава
- луѓе
- места
- болка

Воспитувачите можат да имаат корист од разбирањето ЗОШТО се случува проблематичното однесување бидејќи тоа ќе им помогне да ја изберат вистинската интервенција и ефикасно да работат со сите деца во занималната. Во ова поглавје, ќе научиме да ги идентификуваме функциите на однесувањето, правејќи разлика помеѓу неговата форма (топографија) и целта (функција).

Во областа на применетата анализа на однесувањето, однесувањето често се категоризира во две главни категории (Cooper et al., 2007):

- или **да се добие нешто** (позитивно поттикнување);
- или **да се избегне нешто** (негативно поттикнување)

5.1 Разбирање на функциите на однесување

Разбирањето на причината за проблематичното однесување е од витално значење за нивно решавање. Тогаш е можно да се спроведе интервенција која соодветно се однесува на однесувањето. Функцијата на однесувањето се однесува на причината зошто однесувањето се повторува.

Воспитувачот може да забележи дека детето во неговата занимална има бес и лутина кога е време да влезе од игралиштето назад во занимална, како и кога другите ученици средуваат и расчистуваат после играњето. По внимателно набљудување, тој утврдил дека причината за однесувањето на детето е тешкотијата да се префрли од неговите омилен активности на новите што ги бара воспитувачот од него.

Постојат четири основни функции на однесување.

1. **сетилни** (бегство или барање предмети или активности поврзани со допир, мирис, звук, вкус или вид);
 2. **бегство** (од работа, луѓе или локација);
 3. **внимание** (од врсници или возрасни);
 2. **опиливо** (сакање храна, предмет или активност)
- (Денинг и Муди, 2018).

Исто така, некои поборници на анализа на однесувањето сметаат дека „медицината“ е самата функција. Лесен начин за запомнување на функциите на однесување (вклучувајќи ги и медицинските) е со зборот на англиски TEAMS, формирани од нивните иницијали (tangible, escape, attention, sensory and medicine).

Секоја од овие функции исполнува специфични цели за поединецот што го покажува однесувањето. Однесувањето може да има повеќе функции во зависност од ситуацијата во која

се наоѓа личноста. На пример, детето може да плаче кога го бара вниманието на воспитувачот, кој потоа може да го смири детето со прегратка. Или детето може да плаче кога не сака да учествува во групна активност. Истото однесување - плачењето, има различни функции во вакви случаи и бара различни стратегии за интервенција во зависност од ситуациите.

Во исто време, повеќе однесувања може да имаат иста функција. На пример, детето може да плаче, гризе и клоца за да избегне да ги облече чевлите. Сите три форми на однесување служат на истата функција, а тоа е да избегаат од инструкција.

5.2 Идентификување на функцијата на однесувањето

Како што се гледа во претходните примери, однесувањето ни овозможува да стекнеме посакувано искуство или да го елиминираме несаканото. Кога се справуваме со проблематични однесувања, од суштинско значење е да се разбере дека топографијата на однесувањето не ни кажува зошто детето се вклучува во тоа. Затоа, би било погрешно да се одговори на однесувањето само врз основа на неговата форма.

Ако на детето му недостасува соодветна вештина, како што е комуникацијата, проблематичните однесувања како плачење или клоцање ќе бидат ефективни за да го добие она што го сака. Со фокусирање на формата на однесувањето (плачење и клоцање), воспитувачот ќе ја пропушти причината за тоа; едноставно кажано, она што детето се обидува да го каже преку однесувањето. Идентификувањето на функцијата на однесувањето не е секогаш лесно, но има некои општи индикации од кои воспитувачот може да формира хипотеза. Сепак, се препорачува посеопфатна

Што да барате!

Сензорна функција

Детето го покажува проблематичното однесување за време на која било активност, каде било, само или со други.

функционална проценка на однесувањето за да се потврди хипотезата (види Поглавје 6 за функционална проценка на однесувањето).

Сензорно (исто така наречено автоматско): Однесувањето се однесува на стимулирање на сетилата или самостимулирање. Однесувањето кое го одржува сетилната функција му дава на детето некаква внатрешна сензација што го радува (Cooper et al., 2007) или ја отстранува внатрешната сензација што не ја сака.

Пример:

Едноставен пример за ова е гребењето. Детето може да си ја изгребе кожата поради каснувања

Функција за бегство

- Однесувањето започнува со барања.
- Детето го прекинува однесувањето кога ќе му кажат дека не мора да го прави тоа.

Што да барате!

од бубачки или изгореници од сонце за да го ублажи чувството на чешање.

Друг пример е кога поединецот се вклучува во повторувачки движења или однесувања за да ги регулира своите сетилни искуства. Ова може да се разликува поединечно: едно дете може да ужива и да чувствува сензорна стимулација од брзите спортови, но друго дете може да се лула напред-назад за да ги дестимулира своите сетила (Alberto & Troutman, 2003).

Бегство: однесувања што се користат за избегнување или бегство од несакани ситуации или задачи (Cooper et al., 2007).

Пример:

Ова може да вклучи дете кое одбива да заврши активност на клупа. Кога ќе биде побарано да обои нешто, детето ќе извика „не“ и ќе го скрши моливот. Воспитувачот строго му се обраќа, нагласувајќи дека таквото однесување е неприфатливо и дека треба да седи во кош. Ова дете

Функција за внимание

Проблематичното однесување се случува кога возрасениот е зафатен и прави нешто друго или внимава на некој друг.
Однесувањето не се случува кога возрасното лице се грижи за детето.
Се чини дека детето чека возрасниот да одговори.

Што да барате!

набрзо дознава дека ваквото однесување ќе го тргне од извршување на работната обврска.

Барање внимание: однесувања што се спроведуваат за да се добие внимание или признание од другите. Вниманието не може секогаш да биде позитивно. Детето може да се однесува на одреден начин за да предизвика лутина или карање од родител или воспитувач. Затоа, вниманието може да се даде во форма на изрази на лицето, вдишувања, опомени, вербални интеракции за одвлекување или смирување, и физичко внимание како што се прегратки или кревање во раце итн. (Cooper et al., 2007).

Опилива функција

- Проблематичните однесувања се јавуваат кога детето сака нешто или кога нешто му е одбиено.
- Однесувањето престанува кога детето ќе го добие она што го сака.

Што да барате!

Пример:

Детето може да ги прекине разговорите или да се вклучи во нарушувачко однесување кога воспитувачот разговара со директорот. Воспитувачот потоа го прекинува разговорот и одговара на однесувањето на детето со објаснување зошто мора да чека кога ќе види двајца возрасни како разговараат. Детето го прекинува однесувањето и внимателно го слуша воспитувачот, но го започнува однесувањето веднаш откако воспитувачот ќе се одврати и ќе го продолжи разговорот со директорот.

Опиливи: однесувања кои се насочени кон добивање на материјални ставки или пожелни активности (Cooper et al., 2007).

Што да барате!

Медицинска функција

- Детето се однесува поинаку од вообичаено во одредени ситуации (на пр., плаче за време на омилена игра, одбивање да руча).
- Можеби се држи за дел од телото што боли.
- Нивното однесување одеднаш се влошува.

Пример:

Дете удира вреник кој му ја земал играчката. Вреникот почнува да плаче и трча кон учителката, додека детето ја зема играчката назад и продолжува да си игра.

Медицински: Однесување што произлегува од основните медицински состојби или непријатност. Овие однесувања може да укажуваат на болка, непријатност или други медицински проблеми.

Пример за медицинска функција на однесување:

4-годишно невербално момче со аутизам не покажува сериозно однесување и најчесто без проблеми учествува во активности. Еден ден, сепак, тој почнува да си ја гризе раката. Воспитувачот забележува дека однесувањето се јавува не само кога од него се бара да направи нешто, туку и за време на активности во кои вообичаено ужива. Воспитувачот забележува дека му е непријатно и дека плаче без очигледна причина. Родителите посетуваат докторо и дознаваат дека детето има неколку расипани заби што може да му предизвикаат огромна болка.

Воспитувачите треба да запомнат дека функциите на однесување се динамични и можат да се менуваат со текот на времето. Затоа, важно е редовно да се проценува функцијата на проблематичното однесување бидејќи интервенцијата може да ја изгуби својата ефективност со текот на времето поради функцијата на проблематичното однесување што се менува со текот на времето (Lerman, Iwata, Smith, Zarcone, & Vollmer, 1994).

Препознавањето на однесувањата врз основа на нивните основни функции е од клучно значење за насочената интервенција и поддршка. Собирањето податоци на ABC (види Поглавје 2) помага да се идентификуваат моделите, предизвикувачите и одржувањето на факторите поврзани со однесувањето.

Кога ги анализираат податоците за ABC, поставете си ги следниве прашања:

- Дали однесувањето може да биде показател за основна медицинска состојба или непријатност? Ако сте исклучиле некои основни медицински состојби, разгледајте ги четирите преостанати функции:
- Дали однесувањето служи за исполнување на сетилните потреби или за регулирање на сетилните искуства? (Ако ДА, можна функција: Сензорна);
- Дали однесувањето се случува додека детето е со други и само? (Ако ДА, можна функција: Сензорна);
- Дали однесувањето вклучува пристап до одреден предмет? (Ако НЕ, можна функција: Сензорна);
- Дали однесувањето му дозволува на детето да избегне специфичен стимул, настан итн? (Ако НЕ, можна функција: Сензорна);
- Дали однесувањето е обид за избегнување или бегство од одредена ситуација или задача? (Ако ДА, можна функција: Бегство/Избегнување);
- Дали однесувањето често се случува веднаш откако на детето му се презентира задача? (Ако ДА Можна функција: Бегство/Избегнување);
- Дали однесувањето е поттикнато од желбата за внимание или признание од другите? (Ако ДА Можна функција: Внимание);
- Дали однесувањето резултира со тоа што поединецот добива внимание од другите (врсници или возрасни)? (Ако ДА Можна функција: Внимание);
- Дали однесувањето резултира со укор на поединецот од воспитувачот /родителот? (Ако ДА Можна функција: Внимание);
- Дали однесувањето има за цел/резултат на тоа поединецот да добие нешто опипливо, како што се предмети или активности? (Ако ДА Можна функција: опиплива);

5.3 Разликување на топографија од функција

Топографијата се однесува на забележливите карактеристики на однесувањето (начинот на кој изгледа однесувањето), како што се неговите физички дејства или вербални изрази (Пирс и Чејни, 2004). Функцијата на однесување се однесува на целта што ја има поединецот (причината поради која се јавува однесувањето).

Функцијата на однесување може да не се разбере така лесно врз основа на топографијата во (Табела 5). Во овој случај, воспитувачот може да спроведе систематско оценување или објективна евалуација на ситуацијата, помагајќи си да разбере зошто се јавува таквото однесување.

Табела 5: Примери за топографија на однесување и неговата функција

Топографија на однесување	Можна функција
За време на часовите, Петар се шегува, а неговите врсници се смеат.	Внимание
За време на групна активност, Петар вели дека не се чувствува добро, а воспитувачот му вели да се одмори на неговата клупа.	Бегство
За време на играта, Петар го удира својот врсник, а тој му ја враќа неговата играчка.	Сензорно/Опиливо
За време на приказната, Петар потпевнува песна.	Сензорно

Адаптирано од Casey & Carter (2016)

Исто така запомнете дека две лица може да покажат однесување кое изгледа слично, како што е викање (иста топографија); сепак, едниот може да го стори тоа за да привлече внимание (функција за барање внимание), додека другиот може да се вклучи во однесувањето за да избега од стресна ситуација (функција за бегство) (Kennedy et al., 2000). Затоа, функцијата, а не топографијата на однесувањето ни овозможува ефективно да ги приспособиме интервенциите.

Заклучок:

- ✓ Сите однесувања се случуваат со причина.
- ✓ Прво, исклучете ги сите основни медицински причини кои го предизвикуваат однесувањето (медицинска функција).
- ✓ Освен медицинската функција, постојат четири главни функции на однесување: сетилно, бегство/избегнување, внимание и опибливо.
- ✓ Собирањето на ABC податоци ќе ви помогне да ги идентификувате потенцијалните функции на однесување.
- ✓ Мора да се спроведе сеопфатна проценка на функционалното однесување (FBA) за понатамошно потврдување и усовршување на овие хипотези.
- ✓ Топографијата се однесува на формата на однесување - како изгледа однесувањето.
- ✓ Функцијата се однесува на причината - зошто се јавува однесувањето.
- ✓ Однесувањата што изгледаат исто (слична топографија) можат да служат повеќе функции кај поединецот.
- ✓ Укорите и другите однесувања кои се сметаат за „непожелни“ исто така може да го засилат однесувањето. На пример, опоменувањето на детето кое беснее во класот може потенцијално да ги засили бесот, доколку функцијата на однесувањето на бесот е „внимание“.

Предлог на литература за читање

Hong, E., Dixon, D., Stevens, E., Burns, C. & Linstead, E. (2018). Topography and Function of Challenging behaviours in Individuals with Autism Spectrum Disorder. *Advances in Neurodevelopmental Disorders*. 2. 1-10. 10.1007/s41252-018-0063-7.

Autism Speak. (2024). Challenging behaviour tool kit. Retrieved from: <https://www.autismspeaks.org/tool-kit/challenging-behaviours-tool-kit>.

Прашања

1. Објасни што значат функција и топографија на однесување.
2. Кои се четирите главни функции на човековото однесување?
3. Која е функцијата на однесување во следното сценарио?

За време на часот по математика, на Џон му се дава работен лист да го пополни. Џон го гужва работниот лист и го фрла на подот. Воспитувачот ја забележува фрустрацијата на Џон и му дозволува да направи пауза за да се смири. Следниот ден, однесувањето на Џон се повторува под истите околности.

4. Која е функцијата на однесување во следното сценарио?

За време на самостојна работа, Емили постојано го повикува воспитувачот за помош. Воспитувачот ја охрабрува Емили сама да ја заврши задачата бидејќи знае дека задачата е прилично лесна. Подоцна, воспитувачот сфаќа дека Емили почесто бара помош кога од неа се бара да работи сама.

5. Опишете ја разликата помеѓу функцијата и топографијата на однесување.
6. Зошто е важно да се знае функцијата на едно однесување?

ВЕЖБИ ЗА ВО ВАШАТА ЗАНИМАЛНА

Врз основа на податоците што ги собравте во поглавје 2, идентификувајте ја можната функција (и) на однесување на детето.

Однесување што треба да се промени: _____

Дефинирано како: _____

АВС Формулар за податоци:

Претходник	Однесување	Последица	Можни функции

Претходен настан (ако има): _____

Претходник	Однесување	Последица	Можни функции

Претходен настан (ако има): _____

Сега врз основа на идентификуваните функции, дали е поверојатно однесувањето да се зголеми или намали во иднина?

Претходник	Однесување	Последица	Можни функции	Зголеми/Намали

6. ОЦЕНКА НА ФУНКЦИОНАЛНО ОДНЕСУВАЊЕ

Цели на учењето

Откако ќе го прочитаат ова поглавје, воспитувачите ќе можат:

1. Да ја опишат важноста и процесот на проценка на функционалното однесување.
2. Да ги идентификуваат и да ги користат индиректни методи за функционална проценка.
3. Да ги идентификуваат и да ги користат директните методи за функционална проценка.
4. Да ги идентификуваат и да ги користат проценка на вештини.

Вовед

Управувањето со однесувањето е составен дел од создавањето на ефективна средина за учење во занималната. Одредени ситуации може да претставуваат предизвикувачки фактори кај некои деца. Некои деца со аутизам, за возврат може да одговорат со проблематични однесувања. Овие фактори може да се движат од невробилошки оштетувања поврзани со осетливост, додека други може да доведат до непријатност или болка поврзана со медицински коморбидитет или дури и неможност да се комуницираа (Еделсон, 2022).

6.1 Проценка на функционалното однесување

Примарната цел на FBA е да утврди зошто детето се впушта во проблематично однесување и кои настани од животната средина може да предизвикаат или на друг начин да влијаат на однесувањето. Ова знаење помага во развојот на план за поддршка на однесувањето, за спречување проблематично однесување и учење на алтернативни соодветни однесувања (Dunlap & Fox, 2002). На пример, ако функцијата на однесувањето е да избега од дадената работа, планот за поддршка на однесувањето би вклучувал подучување на детето на соодветен начин да побара пауза кога е потребно. На овој начин тоа ја учи вештината која ќе му помогне да ја заврши работата.

***Забелешка:** FBA секогаш треба да го прават обучени професионалци, како што е аналитичарот за однесување, и треба да се користи кога се подготвуваат програми за интервенција кои конкретно се однесуваат на потребите и однесувањата на поединецот.*

Чекори за спроведување на FBA

FBA е систематски процес за да се разбере зошто некој се вклучува во проблематично однесување. Обично, овој процес ги вклучува следниве чекори:

1. Упатување и согласност: процесот обично започнува откако воспитувачот, родителот или кој било друг професионалец ќе даде упат. Најпрво се постигнува договор со лицето кое се оценува пред почетокот на оценувањето.

2. Собирање податоци: Ова може да биде намерно или со индиректни средства (интервјуирање и прегледи на записи) или со директно набљудување на однесувањето во различни ситуации. Собраните податоци се анализираат за да се откријат моделите и односите помеѓу однесувањето на поединецот и бројните фактори од животната средина кои влијаат врз него за да се идентификува функцијата на однесување.

3. Развој на хипотеза: Оваа анализа на податоци води до развој на хипотеза за функцијата на однесувањето. Оваа хипотеза се тестира преку понатамошно набљудување и собирање податоци.

4. План за поддршка на однесувањето: Откако ќе се идентификува функцијата на однесувањето, се развива

план за поддршка на однесувањето кој вклучува интервентни стратегии за зголемување на соодветното однесување и елиминирање на појавата на проблематичното однесување.

5. Имплементација и следење: Се усвојува и се следи **Планот за поддршка на однесувањето**, исто така се следи неговата ефикасност во намалувањето на проблематичното однесување и зголемувањето на позитивното, функционално однесување (Cooper et al., 2020).

Два главни методи за спроведување на проценка на функционалното однесување:

-индиректно оценување.

-директно оценување.

6.2 Методи на оценување

Процесот на оценување на функционалното однесување им помага на воспитувачите да сфатат и да се справат со проблематичните однесувања, гарантирајќи дека интервенциите се прилагодени на секое дете. Функционална проценка на однесувањето вклучува собирање информации за да се оцени потребата од план за поддршка на однесувањето, прецизно одредување на времето и локацијата на однесувањата и разбирање на нивните резултати. Податоците се собираат преку директни и индиректни евалуации (Henley, 2012).

Индиректен метод = прашај

2. Директен метод = види

На почетокот, воспитувачите може да користат индиректни техники за оценување за да соберат детали за однесувањето на детето, да ги испитаат записите и да разговараат со поединци кои комуницираат со детето. Откако ќе воспостават теорија за целта на однесувањето, тие можат да користат техники за директна евалуација за да ја потврдат теоријата.

ИНДИРЕКТНИ МЕТОДИ НА ОЦЕНУВАЊЕ

Преглед на записи
Интервјуа
Прашалници

6.3 Индиректни методи

Собирањето информации од различни извори е дел од индиректните методи. Воспитувачот може да научи важни информации за постапките на детето и што влијае врз него.

Индиректните проценки најчесто се прават преку интервјуа, анкети и испитување на документите и потеклото на детето. Податоците собрани преку овие техники можат да помогнат во создавањето ефективни интервенции и тактики за контрола на однесувањето (O'Neill et al., 1997).

Прегледот на записите вклучува собирање и испитување на документи и извештаи во врска со однесувањето на детето, вклучувајќи медицински досиеја, минати проценки и образовни извештаи. Овој пристап може да понуди важни сознанија за потеклото, однесувањето и ситуациите на детето кои водат до проблематично однесување.

Интервјуата вклучуваат разговор со поединци кои се запознаени со однесувањето на детето, како родители, воспитувачи и старатели. Интервјуирањето подразбира поставување на отворени прашања кои му овозможуваат на соговорникот да елаборира за проблематичното однесување со темелни информации. Интервјуерот може да се распраша за времето на однесување или што му претходи за да дознае повеќе за неговите влијанија од животната средина.

Прашалниците можат да помогнат во создавањето на темелно разбирање на постапките на детето, прецизно одредување што ги предизвикува и зошто се појавуваат. Три најчесто користени прашалници во процесот на Функционална проценка на однесувањето се Скалата за проценка на мотивацијата (MAS) од Дуранд и Криминс во 1988 година, Алатката за оценување на функционалноста (FAST) од Ивата, Делеон и Роско во 2013 година и Прашањата за функцијата на однесувањето (QABF) Matson & Vollmer во 1995 година. Анкетите може да се користат за собирање информации од луѓе како родители, воспитувачи или старатели во врска со моделите на однесување на детето, предизвикувачите и потенцијалните причини за нивното однесување.

Клучно е да се разбере дека прегледите на записите, интервјуата, прашалниците или анкетите сами по себе не се доволни за проценка и треба да се надополнат со методи како набљудувања и тестови за сеопфатно разбирање на однесувањето и неговите функции.

Индириктните методи за проценка на функционалното однесување се едноставни за употреба и не бараат посебна опрема или обука. Тие се минимално инвазивни, намалувајќи ја секоја непријатност што ја доживува лицето.

Сепак, тие зависат од субјективните повратни информации кои можеби не се секогаш прецизни или темелни и може да доведат до превидување на клучните аспекти на однесувањето на детето.

МЕТОДИ НА ДИРЕКТНО ОЦЕНУВАЊЕ

АВС снимање Набљудување

6.4 Директни методи

Директните методи се состојат од испитување на дејствијата на личноста во различни ситуации за прецизно да се утврдат предизвикувачите, исходите и можните фактори кои го зајакнуваат однесувањето.

Директното оценување обично се случува во природниот амбиент на една личност, како неговиот дом или занимална, и се состои од гледање и документирање на однесувањето со методи како АВС регистрирање или наративно регистрирање. Податоците од АВС (дискутирани во Поглавје 2) му овозможуваат на воспитувачот да ги набљудува предизвикувачите (претходниците) и последиците од однесувањето (исходите) што го прават однесувањето да се повтори (Cooper et al, 2020).

Директното оценување има за цел:

- да ги потврди податоците собрани од индириктната евалуација;
- вклучи претходни настани и последователни исходи кои можеби нема да бидат обелоденети во интервјуто;
- да ја потврди целта на однесувањето;
- да даде синопсис на проценката на функционалното однесување.

Информациите собрани од набљудување од прва рака може да ги одредат шемите и целите на однесувањето, кои може да се искористат како информација за создавање интервенции.

Директните техники за проценка на функционалното однесување обезбедуваат прецизни и темелни податоци за индивидуалното однесување и неговите фактори кои влијаат, што е особено корисно за справување со однесувањето кај децата со дијагностициран аутизам. Сепак, тие би можеле да одземаат многу време, да бараат специјализирана обука и алатки и може да бидат под влијание на присуство на набљудувачи или тестери. И покрај нивните недостатоци, директните проценки обезбедуваат важно знаење за креирање успешни интервенции и планови за подобрување на квалитетот на животот на децата со аутизам (O'Neill et al., 1997).

6.5 Вештини за оценување

Придобивките од оценувањето на вештините

Однесувањето може да произлезе од скриени тешкотии кај децата со аутизам, а ефикасното справување со овие однесувања бара темелно разбирање на посебните способности на детето.

Принципите на ефективна проценка на вештини вклучуваат:

- **Откривање на причините:** замислете дете кое се вознемирува секогаш кога светината се менува за време на групното предавање. Проценката на сензорната чувствителност може да открие дека чувствителноста на светлина е активирањето. Оваа информација ќе ви овозможи да обезбедите очила за сонце или одредено тивко место за време на транзициите.
- **Планови за индивидуализирање:** ова може да биде поефективно од општ „тајм-аут“ за задоволување на потребите на невербалните деца кои имаат потешкотии во комуникацијата. Евалуацијата може да помогне во препознавањето на комуникациските предизвици и да го поттикне воспитувачот да создаде специфични пристапи, како што се користење картички за размена на слики или обезбедување обука за знаковен јазик за да се справи со основната причина за однесувањето.
- **Зајакнување на позитивното поттикнување:** знаејќи дека детето се истакнува во игрите како што се сложувалки, но се мачи со следењето на говорните инструкции, отвора позитивни можности за поттикнување. Воспитувачот може да вклучи активности со сложувалки како награда за саканото однесување, правејќи го процесот на управување помотивиращки и попозитивен за детето.

Кои вештини да се оценат?

Сеопфатната евалуација треба да го покаже целосниот сет на вештини на детето. Еве неколку важни фактори што треба да се земат предвид (Human et al., 2020):

Комуникациски вештини: Дали детето е способно да ги разбере вербалните насоки? Дали е можно да ги пренесе своите желби користејќи зборови или други форми како знаковен јазик или картички со слики?

Социјални вештини: На кој начин детето се поврзува со врсниците и возрасните? Дали воспоставуваа контакт со очите? Дали е можно тоа да споделуваа играчки со своите врсници?

Сетилни вештини: Одредени деца со аутизам може да доживеат зголемена или намалена чувствителност на глетки, звуци, допири, вкусови и мириси. Преку оценување на сензорната вештини, можете да препознаете можни знаци од животната средина и да понудите сензорни помагала, како што се слушалки за ублажување на бучава или фиџет играчки со цел да се воспостави поудобна средина.

Моторни вештини: Способноста за фаќање предмети и користење прибор, како и капацитетот за скокање и трчање, може да влијае на вклученоста на детето во задачите во занималната. Оценувањето на моторичките вештини на детето може точно да ги посочи областите каде што може да биде потребна дополнителна помош или прилагодувања за да се спречат фрустрации и испади.

Когнитивни способности: Идентификувањето на когнитивните силни и слаби страни на детето, како што се меморијата, распонот на вниманието и вештините за решавање проблеми, може да ги одреди наставните методи и техниките за управување со однесувањето. На пример, детето кое се мачи со обрнување внимание може да најде пократки, повеќе насочени задачи корисни за намалување на чувствата на фрустрација.

Заклучок

✓ Проценката на функционалното однесување (FBA) е постапка дизајнирана да ги открие основните причини за тешките однесувања што ги покажуваат лицата со дијагноза на аутизам. Вклучува испитување на ситуации за да се разбере целта на однесувањето и создавање конкретни интервенции.

✓ Во проценката на функционалното однесување се користат два методи на оценување: индиректно и директно.

✓ Евалуација на способности како што се комуникација, социјални вештини и помагала за обработка на сетилата при развивање фокусирани интервенции.

✓ Резултатите од проценките на функционалното однесување се користат за креирање план за поддршка на однесувањето кој вклучува дефинирани цели и тактики. Евалуацијата ја одредува употребата на методи на комуникација, сензорни потпори и позитивно поттикнување.

✓ Проценката на функционалното однесување е клучна за разбирање и решавање на проблематичното однесување кај луѓето со аутизам. Тие се од витално значење за развојот на специфични интервенции, поттикнување позитивни промени во однесувањето и подобрување на целокупната благосостојба.

Прелог на литература за читање

Еве неколку ресурси наменети за воспитувачите заинтересирани да научат повеќе за FBA:

Веб страни:

- <https://behaviour.education.qld.gov.au/supportingStudentBehaviour/PositiveBehaviourforLearning/Documents/functional-behaviour-assessment-schools-guide.pdf>
- <https://www.cceionline.com/how-to-deal-with-challenging-behaviors-in-preschool/>
- <https://mybrightwheel.com/blog/challenging-behavior>

Статии:

Разбирање на проблематичното однесување на вашето дете:

<http://csefel.vanderbilt.edu/resources/wwb/wwb9.html>

Книги:

Glasberg, B. A. (2006). Functional Behavior Assessment for People With Autism: Making Sense of Seemingly Senseless Behavior

Umbreit, J. et al. (2024). Functional Assessment-Based Intervention: Effective Individualized Support for Students

Прашања

1. Која е примарна цел на проценката на функционалното однесување (FBA)?
2. Дефинирајте и опишете ги индиректните методи што се користат во FBA.
3. Дефинирајте и опишете директни методи кои се користат во FBA.
4. Информациите од FBA може да се користат за да се развие _____ за справување со предизвикувачки однесувања.

ВЕЖБИ ЗА ВО ВАШАТА ЗАНИМАЛНА

Идентификувајте го детето кое покажува проблематично однесување во вашата занимална. Обидете се да ги следите истите чекори за да креирате план за потенцијална стратегија за интервенција врз основа на вашето разбирање за функцијата на однесувањето.

1. **Идентификувајте го однесувањето:** Јасно дефинирајте го проблематичното однесување што ќе го забележите.

Индиректна FBA:

- **Стратегија за интервју:** Развијте кратка листа на прашања што ќе ги поставите на родителите/старателите, учителите на детето за неговото однесување дома или други поставки.

- **Примерок прашања:**

- Дали детето покажува слично однесување дома?

■ Кои се некои работи што вообичаено ги поттикнуваат овие однесувања дома?

■ Како обично реагирате на овие однесувања дома?

- **Преглед на записи:** прегледајте ја секоја документација поврзана со однесувањето на детето (на пр., извештаи за однесување од минатото, извештаи за инциденти).

Директна FBA:

Изберете метод за собирање податоци: изберете метод за документирање на појавата на однесувањето. Тоа може да биде наративен опис на инцидентот на однесување или собирање податоци од ABC.

Анализирај и размисли:

- Врз основа на твоите индиректни и директни методи на FBA, кои се некои можни причини (функции) за однесувањето на детето?

Земете ги во предвид:

Дали се чини дека однесувањето бара внимание?

Дали детето се обидува да избегне или да добие нешто?

Дали детето го има потребните вештини за да се вклучи во соодветно однесување?

Следни чекори:

- Накратко наведете стратегија за потенцијална интервенција врз основа на вашето разбирање за функцијата на однесувањето.
- Ова може да вклучува учење на детето на алтернативни начини за да ги пренесе своите потреби, да му обезбедиме алатки за да управува со нревозата и фрустрацијата додека чека.

Запомнете: ова е вежба. Вистинскиот FBA може да вклучи посеопфатен пристап и соработка со други професионалци како специјалисти за однесување.

7. СТРАТЕГИИ ЗА ЕЛИМИНИРАЊЕ НА ПРОБЛЕМАТИЧНОТО ОДНЕСУВАЊЕ

Цели на учењето

Откако ќе го прочитаат ова поглавје, воспитувачите ќе можат:

1. Да ги разберат и да ги опишат стратегиите на однесување за елиминирање на проблематичното однесување
2. Да ги опишат и да ги користат проактивните стратегии
3. Да ги опишат и да ги користат реактивни стратегии
4. Да го идентификуваат и да го имплементираат однесувањето за замена
5. Да го анализираат напредокот и да ги направат потребните промени

Вовед

Проблематичните однесувања предизвикуваат турбуленции во секојдневниот живот на луѓето, но со соодветна интервенција, овие однесувања може да се намалат или елиминираат. Интервенцијата во однесувањето вклучува претходни (проактивни) стратегии, стратегии за последици (реактивни) и стратегии за учење на алтернативно однесување што се меша со

проблематичното однесување. Ова поглавје има за цел да ги овозможи јасно разбирање за тоа како проблематичното однесување може да се елиминира.

7.1 Проактивни/претходни стратегии

Проактивните стратегии, или претходните интервенции, вклучуваат модифицирање на околината за да се елиминира можноста за проблематични однесувања додека децата се подучуваат на социјално пожелни однесувања. Тие може да вклучуваат настава за функционална комуникација, модификација на задачите, полска зголемување на бројот и тежината на задачите, користење визуелна поддршка, нудење избор, мешање лесни и тешки задачи или намалување на одвлекувањето.

На пример, воспитувачот ги охрабрува децата да споделуваат играчки со прикажување визуелен постер со правила во близина на просторот за играње. Ова дава јасен знак за промовирање на саканото однесување без постојани потсетници. Или, воспитувачот може да избере да истакне само неколку од активностите на работниот лист за да ја намали веројатноста за проблематичното однесување чија цел е бегство од активностите.

ПРЕДУПРЕДУВАЊЕ! Проактивните стратегии не се наменети да се избегнат проблематичните однесувања, туку да промовираат појава на социјално посакуваните однесувања.

Кога се размислува за употреба на проактивни (претходни) стратегии за зголемување на однесувањето, воспитувачот треба да се запраша што може да промени во занималната за да го промовира посакуваното однесување.

7.2 Проактивни стратегии по функција

Функција- ВНИМАНИЕ

Воспитувачот треба да ја модифицира околината така што детето ќе добие внимание без да мора да се пројави проблематично однесување. Ова може да го вклучи следново:

- ставете го детето блиску до воспитувачот;
- научи го детето на соодветен начин да бара внимание;
- научи го детето на интеракцијата со врсниците, така што тоа ќе добие внимание од своите врсници;
- „награде“ го детето со внимание во отсуство на проблематично однесување.

Функција- БЕГСТВО

Воспитувачот може да користи стратегии за да ја зголеми мотивацијата кај детето за да ја заврши задачата или да користи каков било знак што му кажува на детето што се очекува од него. Ова може да го вклучи следново:

- да му даде избор на задачи (избори);
- да користи визуелна поддршка (прво – потоа картичка);
- да започнете со лесни задачи (бихејвиорален моментум);
- да му даде до знаење на детето што ќе следува;
- да му даде јасни и едноставни упатства;
- да му обезбеди на детето чести паузи во отсуство на проблематичното однесување (неконтингентно засилување);
- да ја менува тежината или должината на задачата;
- да користете визуелни распореди и тајмери;
- да го научи детето соодветно да бара пауза или повеќе време за некоја задача.

Функција -ОПИПЛИВА

Воспитувачот може да користи стратегии кои ја намалуваат мотивацијата да се вклучи во проблематичното однесување и за да пристапи до саканата активност. Ова може да го вклучи следново:

- информирајте го детето однапред кога се оддалечува од омилената активност/предмет (стратегиија за припрема);
- користете визуелна поддршка за да му дадете до знаење на детето кога ќе има пристап до својата омилена активност/предмет;
- обезбедете почест пристап до омилените предмети во отсуство на проблематичното однесување (стратегиија за неконтингентно поттикнување);
- користете визуелен распоред или тајмер;
- научете го детето како соодветно да го побара омилениот предмет, активност, личност итн.

Функција-СЕНЗОРНА

Проактивните стратегии за однесување одржувани од сетилната функција најмногу вклучуваат манипулирање со околината. За да го намали проблематичното однесување, воспитувачот мора да го замени со посоодветно однесување и да го направи новото однесување поатрактивно за детето. Ова може да го вклучи следново:

- научете го детето на алтернативно однесување кое му дава исто чувство како проблематичното однесување (на пр., гризење стапче за цвакање наместо цвакање маица);

- обезбедете лесен пристап до алтернативите.

Проактивни стратегии се користат ПРЕД да се појави проблематичното однесување. Тие се дизајнирани да ја зголемат веројатноста за соодветно, попосакувано однесување и да ги елиминираат проблематичните однесувања. За секое проблематичното однесување, воспитувачот мора да ја одреди функцијата на однесувањето и потоа да ја избере стратегијата/процедурата што ќе се користи. Доследноста во користењето на постапката е клучот за промена на однесувањето бидејќи однесувањето нема да се промени преку ноќ.

Следниве примери се однесуваат на стратегии кои вообичаено се користат во занималната:

Стратегија на подготовка

Подгответе го детето за промена во активноста или нова ситуација, бидејќи тие често се предизвикувачи за проблематичното однесување (Van Diepen & Van Diepen, 2019).

Пример

Детето со аутизам има потешкотии да премине од игралиштето назад во занималната. Воспитувачот одлучува да користи стратегија за подготвување за да ја зголеми веројатноста дека детето ќе се придржува до упатството да го напушти игралиштето. Пет минути пред да дојде време да влезе внатре, тој го потсетува детето дека има уште 5 минути да игра. Подоцна, тој му кажува дека има уште 2 минути и конечно дека е скоро време да влезе внатре.

Други ситуации за користење на подготовка:

- промени во распоредот (денес нема музика, но наместо тоа ќе имаме уметност);
- нова ситуација (ќе имате роденденска прослава и ќе ја гледаме Кате како ги отвора подароците);
- почеток на задача („Уште 5 минути и ќе правиме нова задача“, „имаш уште 2 минути“, ...).

Совет: Размислете за користење на визуелна поддршка за да ја зголемите ефективноста на постапката за подготовка!

Независна поддршка

Независната поддршка е постапка каде што се дава поддршка на дете кое не е условено од никакво однесување. Се дава слободно по одредено време. Сепак, поддршка мора да одговара на функцијата на проблематичното однесување (Tarbox & Tarbox, 2017).

Примери:

- Воспитувачот му посветува внимание на детето на секои 5 минути.
- Детето ја држи омилената играчка во текот на денот.
- Воспитувачот му дава на детето 5 минути слобода да игра на секои 30 минути.

Модификација на задачата

Модификацијата на задачата се однесува на менување на некои аспекти од процесот на завршување на задачата. Тоа вклучува поинаков начин на презентирање на материјалите за задачата или вклучување на желбите на детето (Tarbox & Tarbox, 2017).

Пример

За време на активност за броење, воспитувачот користи мали играчки- диносауруси со дете кое не сака да брои, но ужива во се што е со диносауруси.

Избор

Воспитувачот треба да обезбеди избор или задача или награда. Честото користење на избор при работа со деца со аутизам ќе помогне да се намали нивната мотивација да се вклучат во проблематични однесувања и да се зголеми соработката и завршувањето на задачите.

Пример за избор поврзан со задача

- Дали сакаш прво да гледаш или да ги броиш буквите?
- Дали сакаш да пишуваш со пенкало или молив?
- Дали сакаш да ја разгледаш книгата сам или со мене?

Примери за избор поврзани со награди

По чистењето, дали сакаш да ја читаш книгата или да слушаш музика?

Откако ќе дојдеме во занималната, сакаш да играш или да ми помогнеш да подготвам активноста?

Модификација на животната средина

Со менување на околината, воспитувачот го промовира посоодветното однесување за да се појави. Прво, тој мора да ги идентификуваат предизвикувачите за проблематичното однесување, а потоа да се обиде да ја промени околината за да ги ограничи тие предизвикувачи (Van Diepen & Van Diepen, 2019).

Пример

За време на утринската групна активност, воспитувачот го седнува детето со аутизам со грбот кон прозорецот за да не му го одвлекува вниманието и погледот на игралиштето.

Други примери за менување на животната средина:

- Исчистете ја клупата од непотребни предмети пред да побарате од детето да заврши некоја задача.
- Седнете меѓу децата за да спречите проблематично однесување (агресија).

- Поставете комуникациска картичка во близина на детето за употреба, кога работи на тешка задача (за да бара помош).

7.3 Реактивни стратегии/последици

Реактивните или последичните стратегии се однесуваат на интервенции во однесувањето за да се одговори на проблематичното или неприлагодливото однесување. Овие стратегии се користат откако ќе се појави некое однесување за да се намали веројатноста за негово повторување. Тие вклучуваат позитивно поттикнување, негативно поттикнување, казнување и изумирање (Cooper et al., 2020).

Треба да се знае дека реактивните стратегии, особено стратегиите засновани на казни, може да предизвикаат вознемиреност или да резултираат со потенцијална штета. Затоа, стратегиите за казнување треба да се применуваат само како последно средство каде што помалку наметливите стратегии биле неефикасни. Позитивното поттикнување и истребувањето во голема мера се гледаат како помалку наметливи стратегии и поетички за справување со проблематичното однесување (Smith et al., 2016).

Намалете го однесувањето преку истребување

Истребувањето е процес на однесување кој вклучува намалување на зачестеноста или појавата на некое однесување со отстранување на зајакнувачките последици што го одржуваат. Кога некое однесување повеќе не е засилено, има тенденција да се намалува во фреквенцијата додека на крајот не исчезне. Истребувањето често се користи за да се намалат проблематичните однесувања, како што се бесот, агесијата и други проблематични однесувања кај децата и возрасните (Cooper et al., 2020).

Според принципите на бихевиоризмот, однесувањата се обликуваат и одржуваат според нивните последици. Некои последици, како што се наградите или пофалбите, ја зголемуваат веројатноста за однесувањето да се повтори, додека други последици, како казнување или укор, ја намалуваат веројатноста истото да се повтори. Истребувањето работи со отстранување на позитивните последици кои го одржуваат однесувањето, намалувајќи ја неговата фреквенција со текот на времето (Miltenberger, 2016).

Пример

Ако детето постојано го прекинува воспитувачот за време на наставата за да привлече внимание, тогаш може да се примени изумирање со што воспитувачот ги игнорира прекините и го засилува само чекањето да дојде редот за зборување. На крајот, детето ќе научи дека прекинувањето за да привлече внимание нема да успее и ќе почне да чека да дојде редот да зборува.

Истребувањето обично се случува заедно со други интервенции во однесувањето, или поттикнување на алтернативното однесување или учење на нови вештини. Можеби е важно да се каже дека понекогаш изумирањето ја зголемува фреквенцијата или интензитетот на однесувањето пред конечно да се намали (Cooper et al., 2020).

Намалување на однесувањето преку казнување

Иако казнувањето може да изгледа како ефикасно решение за намалување на несаканото однесување, доказите покажуваат дека тоа е далеку од најдобра стратегија за промена на однесувањето. Покрај тоа, има многу несакани ефекти. Една од причините зошто казните не треба да бидат прв избор е тоа што може да создаде страв, вознемиреност и незадоволство кај детето (Kazdin, 2008).

Позитивното поттикнување е поефективен и невро-афирмативен пристап за промена на однесувањето (Mathur, 2024). Фокусирањето на позитивното поттикнување може да создаде помоќна средина која промовира позитивно однесување.

7.4 Подучување на алтернативно и посакувано однесување

Модификацијата на однесувањето вклучува употреба на проактивни стратегии, реактивни стратегии и учење на алтернативни или посакувани однесувања. Сите три компоненти се од суштинско значење за учење на нови, социјално посоодветни однесувања кај децата со или без аутизам. Проблематичните однесувања произлегуваат од ограничените вештини како што се комуникациските или социјалните вештини. Затоа, воспитувачот треба да се фокусира на идентификување на функцијата на проблематичното однесување и да го научи детето на алтернативна топографија на тоа однесување што е социјално поприфатливо.

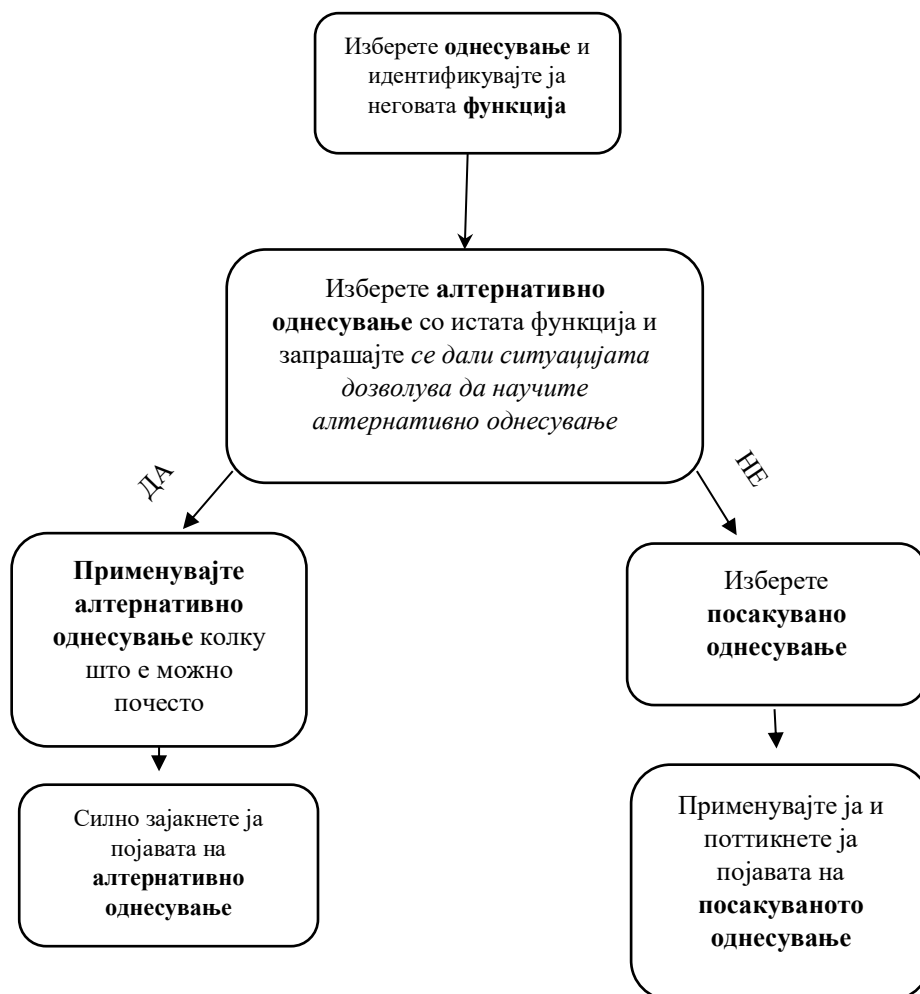
Алтернативно однесување

Алтернативното однесување ја има истата функција како и проблематичното однесување. Ако детето плаче затоа што сака играчка (опиплива), алтернативно однесување би било да го научиме да бара играчка со зборување, глувонемски сигнали или подавање слика/картичка со предметот.

Посакувано однесување

За разлика од алтернативното однесување, посакуваното однесување ја нема истата функција како проблематичното однесување. Во примерот погоре, ако детето плаче затоа што сака играчка и сака да игра, но време е да си оди дома, посакуваното однесување би било да прифати „не сега“ и да си оди дома без проблематично однесување.

Чекори за избор на алтернативно или посакувано однесување

7.5 Алтернативно и посакувано однесување врз основа на неговата функција

На Табела бр. 6 следува листа на можни алтернативни и посакувани однесувања за замена на појавата на проблематичното однесување. Имајте предвид дека ова не е исцрпна листа и воспитувачот треба да избере однесување откако ќе ги земе предвид другите фактори како што се индивидуалните преференции и потреби на детето, ситуациите, возраста и моменталното ниво на вештини.

Табела 6: Алтернативно и посакувано однесување врз основа на неговата функција

Функција	Алтернативно однесување	Посакувано однесување
Бегство	● Барање пауза ● Барање помош ● Барање отстранување на аверзивни стимули ● Барање слушалки (за отстранување на шумот) ● Барање да се напушти просторијата (за да се избегне лице или бучава)	● Завршување задача ● Престој заедно со групата ● Прифаќање на бучна средина ● Следење на упатствата
Опипливост	● Барање предмети или активности	● Споделување ● Прифаќање „не“ за одговор ● Чекање на предмет или активност ● Избор на алтернативна активност
Внимание	● Обраќање на личност со изговарање на неговото име, тапкање по неговото рамо или велејќи „еј“	● Чекање (за внимание) ● Споделување на вниманието со другите ● Избор на друго лице со кое ќе комуницира
Сензорна	● Алтернативен посоодветен начин за добивање сензација (цевки за цваќање, фицит играчки) ● Барање сетилни предмети ● Барање време за вклучување во самостимулативно однесување	● Останува тивок (во отсуство на вокални стереотипи) ● Вклучување во функционална игра ● Завршување задача
Медицински	● Опишување и пренесување болка ● Барање пауза	● Опишување и пренесување болка

Извор: Адаптирано од Mikurčiková & Trellová, 2020

Кога се осврнува на проблематичното однесување, воспитувачот мора да примени проактивна и реактивна стратегија, а во исто време мора да понуди и ново однесување за замена. Следниве се примери за справување со проблематичното однесување врз основа на неговата функција.

Сензорни

Проактивни стратегии (пред однесувањето):

- да вклучи сензорен тип на интерекција во денот (сензорна исхрана);
- оставете го детето да се занимава со физички активности, (т.е. пешачење).

Замена (алтернативно или посакувано) однесување:

- да се научи детето да бара тип на стимулација што му е потребна;
- да се научи детето на однесувања што не можат да се прават истовремено со сетилното однесување (на пр., играњето со играчка е некомпатибилно со мафтање со прстите пред очи).

Реактивни стратегии (по однесувањето):

- не давајте дополнително поттикнување кога се јавува сензорна стимулација;
- пренасочете го сетилното однесување кон други активности во околината.

Бегство

Проактивни стратегии (пред однесувањето):

- користете визуелни елементи (т.е. прво објаснување - потоа табла, визуелен распоред);
- обезбедете јасни очекувања;
- разложете ги задачите на пократки/поостварливи задачи;
- обезбедувајте често паузи во текот на денот или за време на задачата/активноста.

Замена (алтернативно или посакувано) однесување:

- научете го детето на соодветни начини да побара да избега (на пр., „пауза“, „сè завршив“, „не“).

Реактивни стратегии (по однесувањето):

- следете ги очекувањата. Погрижете се детето да го следи барањето, дури и ако треба да му помогнете;
- останете неутрални/смирени кога се случува проблематично однесување.

Внимание

Проактивни стратегии (пред однесувањето):

- посветете многу внимание во текот на денот кога детето не се занимава со проблематично однесување.

Замена (алтернативно или посакувано) однесување:

- научете посоодветни начини за барање внимание (на пр., кревање рака, викање нечие име, тапкање по рамо, држење за нечија рака“).

Реактивни стратегии (по однесувањето)

- останете неутрални (на пр., без контакт со очи, без инструкции и не давајте повратни информации кога се случува проблематичното однесување);
- кога детето соодветно бара внимание, дајте многу пофалби и внимание!

Опипливост

Проактивни стратегии (пред однесувањето):

- предупредете го детето неколку минути пред да мора да се откаже од предметот/активноста;
- користете визуелни помагала и тајмери за да му покажете на детето колку пати или колку долго може да го има предметот во текот на денот.

Замена (алтернативно или посакувано) однесување:

- научи го детето како правилно да бара активност или предмет;
- научи го детето да чекаа за да добие некој предмет.

Реактивни стратегии (по однесувањето):

- НЕ давајте пристап до предметот кога се случило проблематичното однесување;
- дајте избор на други слични предмети што може да ги имаа детето.

7.6 План за поддршка на однесувањето

Планот за поддршка на однесувањето е писмен документ кој покажува проактивни и реактивни стратегии кои ќе се имплементираат за да се промовира позитивно однесување и да се потиснат проблематичните однесувања. Планот мора да биде насочен кон личноста и треба да се развива врз основа на индивидуалните потреби, вклучувајќи го корисникот на услугата, семејството и старателите (Cooper et al., 2020).

Планот за поддршка на однесувањето треба да ги содржи следните компоненти:

- 1) **Опис на проблематичното однесување:** јасен и концизен опис на проблематичното однесување.
- 2) **Функција на однесувањето:** Треба да ја идентификува функцијата на однесувањето.
- 3) **Проактивни стратегии:** Планот треба да вклучува проактивни стратегии кои ќе се користат за промовирање позитивно однесување и спречување на појава на проблематично однесување.
- 4) **Реактивни стратегии:** Треба да вклучува реактивни стратегии кои ќе се користат за справување со проблематичното однесување кога ќе се појави.
- 5) **Однесување за замена:** треба да го идентификува алтернативното однесување што ќе се научи и поттикне за да го замени проблематичното однесување.
- 6) **План за поттикнување:** Планот треба да вклучува план за поттикнување кој ги опишува позитивните последици што ќе се придонесат соодветното однесување да се случи.

Евалуирајте ги процедурите

Од суштинско значење е внимателно да се набљудува и процени напредокот на планот за поддршка на однесувањето за да се идентификуваат сите недостатоци во случај саканото однесување да не се подобрува. Доколку процедурите не функционираат, од клучно значење е да се истражат причините зошто и да се направат потребните прилагодувања.

На пример, ако алтернативното однесување не се практикува доволно, може да биде неопходно да се зголеми времето на вежбање или да се прилагоди распоредот за засилување. Доколку процедурите не се применуваат правилно, може да биде потребна дополнителна обука или надзор. Ако функцијата на однесувањето е погрешно идентификувана, процедурите треба да се прилагодат за да се насочи кон правилната функција.

Неопходно е редовно следење на напредокот и прилагодување по потреба за да се осигура дека процедурите функционираат правилно. Соработката со професионалци во областа, исто така, може да обезбеди вредни сознанија и повратни информации за да се подобри ефективността на планот.

Еве неколку вообичаени причини зошто плановите за поддршка на однесување може да не функционираат:

- 1. Неконзистентна имплементација:** Доколку планот не се спроведува доследно, тоа може да го попречи напредокот.
- 2. Недоволно поттикнување:** Лошо дизајнираните распореди за поттикнување може да доведат до недостаток на мотивација за промена на однесувањето.
- 3. Фактори на животната средина:** околината на поединецот можеби не е погодна за посакуваната промена на однесувањето.
- 4. Избор на несоодветно однесување:** Избраното алтернативно однесување можеби не е соодветно за поединецот.
- 5. Недостаток на индивидуализација:** ако планот не ги задоволува единствените потреби на поединецот, тој може да не биде ефективен.

Заклучок:

- ✓ Проактивни стратегии се применуваат пред однесувањето да се случи и вклучуваат манипулирање со дискриминативни стимули или знаци, манипулирање со воспоставување операција и манипулирање со напорите за одговор. Проактивните стратегии не се наменети да избегнат проблематични однесувања, туку да промовираат појава на општествено попосакувани однесувања.
- ✓ Реактивни стратегии се користат откако ќе се појави однесувањето и вклучуваат поттикнување на посакуваното однесување и примена на изумирање на непожелно однесување.
- ✓ Постапките за казнување треба да се користат само откако ќе се користат стратегии за поттикнување. Поради бројните негативни ефекти врз детето, стратегиите за казнување не треба да бидат прва интервенција.
- ✓ Стратегиите за замена вклучуваат избор и учење на алтернативно или посакувано однесување.
- ✓ Проактивно, реактивно и заменливо однесување треба да се изберат врз основа на функцијата на однесување.

Препорачана литература за читање

Queensland Government. Department of Education. Guide to Individual Behaviour Support Planning for Schools. Available at:

<https://behaviour.education.qld.gov.au/supportingStudentBehaviour/PositiveBehaviourforLearning/Documents/individual-behaviour-support-planning-schools-guide.pdf>

ПРАШАЊА

1. Наведете три компоненти на процесот на модификација на однесувањето.
2. Опишете и идентификувајте неколку примери на проактивни стратегии.
3. Опишете и идентификувајте неколку примери на реактивни стратегии.
4. Која е главната разлика помеѓу алтернативното и посакуваното однесување?
5. Наведете некои алтернативни однесувања за проблематичното однесување кое се карактеризира со бегство.
6. Наведете некои сакани однесувања за однесување кое го одржува вниманието.

ВЕЖБИ ЗА ВО ВАШАТА ЗАНИМАЛНА

Изберете предизвикувачко однесувањето со функцијата што често ја гледате во вашата занимална. Запомнете дека повеќе од едно однесување може да имаат иста функција, но треба да изберете стратегии за интервенција врз основа на функцијата, а не на бројот и топографијата на однесувањето.

Идентификувајте ја функцијата на избраното однесување и изберете однесување за замена. Потоа наведете неколку проактивни стратегии кои ќе помогнат во појавата и стекнувањето на однесувањето за замена, како и реактивни стратегии за проблематичното однесување.

Однесување: _____ Функција: _____

Замена (алтернативно или посакувано однесување): _____

Проактивни стратегии:

-
-
-

Реактивни стратегии:

-
-
-

8. СТРЕС И ИСЦРПЕНОСТ

Цели на учењето

Откако ќе го прочитаат ова поглавје, воспитувачите ќе можат :

1. Да научат да ги препознаваат знаците на стрес и исцрпеност кај себе и кај другите
2. Да користат стратегии за управување и намалување на стресот

8.1 Идентификување на стрес и исцрпеност

Кога зборуваме за предучилишното образование, стресот може да се дефинира како психолошки и физички одговор што го доживуваат воспитувачите кога барањата за работа ги надминуваат нивните способности за справување. Стресот се карактеризира со чувство на преоптоварување, напор и притисок, често предизвикани од специфични инциденти или секојдневни предизвици (Setyawan et al., 2022).

Исцрпеноста претставува хронична состојба која произлегува од продолжената изложеност на стрес, која се разликува по:

- **Емоционална исцрпеност:** Воспитувачите се чувствуваат исцрпени и немаат енергија да се вклучат емоционално со своите деца.

- **Обезличување:** Воспитувачите може да развијат одвоен став, помалку да се грижат за децата.
- **Намалени лични достигнувања:** Воспитувачите доживуваат намалување на задоволството и ефективната во работа (Corbin et al., 2019). Додека стресот е одговор на моменталните притисоци, исцрпеноста е акумулација на стрес што доведува до долгорочно исцрпување на енергијата и мотивацијата.

- **Важно за воспитувачите**

Воспитувачите се особено изложени на стрес и исцрпеност поради нивната улога во воспитување на малите деца кои бараат постојана грижа и внимание, особено оние со аутизам кои имаат дополнителни потреби. Присуството на проблематични однесувања, како што се бесот и агесијата, бараат високи нивоа на трпение и адаптивни стратегии (Cheng & Toran, 2022).

ЗНАЦИ НА ИСЦРПЕНОСТ И СТРЕС

Неподготвеност да се оди на работа,
 Чувство на превработеност, чувство на неорганизираност
 Чувство дека не знаете што правите,
 Чувство дека и онака не правиш разлика,
 Чувство на раздразливост, без разлика дали со дете или со колеги,
 Намалување на продуктивноста – потребно е подолго време за да се заврши задачата, или често се оддалечувате од задачата.

8.2 Идентификување на извори на стрес и исцрпеност

Секој поединец различно го доживува стресот, на некои луѓе повеќе влијаат одредени ситуации или појави отколку други. Воспитувачите можат да доживеат стрес од повеќе извори, вклучувајќи:

- **Предизвици во однесувањето:** Редовното справување со проблематични однесувања како неусогласеност и агесија може да го ескалира стресот, доведувајќи ги воспитувачите кон исцрпеност (Zhang et al., 2023).
- **Фактори од животната средина:** големиот број на часови, различните потреби на децата и несоодветната поддршка може да го засилат стресот (Arvidsson et al., 2019).
- **Лична ранливост:** Фактори како што се стресови од личниот живот, недостаток на искуство или недоволна обука може да ја зголемат подложноста на стрес (Mudin et al., 2023).

Влијание врз воспитувачите и децата

- **Влијание врз воспитувачите:** Хроничниот стрес води до здравствени проблеми како што се анксиозност и депресија, што влијае на професионалните перформанси и личниот живот на воспитувачите (Saeed et al., 2023).
- **Влијание врз децата:** Стресот и исцрпеноста кај воспитувачите може да доведат до хаотична средина во занималната, што негативно влијае на академскиот и емоционалниот развој на децата (Herman et al., 2017).

8.3 Практични стратегии за намалување на стресот и исцрпеноста

Спречувањето на исцрпеноста кај воспитувачите бара комбинација од добра организациска поддршка и индивидуални стратегии за грижа за себе.

Постојат различни стратегии кои можат да се применат за справување со проблемите, со стресот и исцрпеноста кои беа идентификувани во претходниот дел.

Тие вклучуваат:

1. Структуриран дневен преглед

- **Опис на активноста:** Одвојте 10-15 минути на крајот од секој ден за да размислите за настаните од денот. Користете дневник за да документирате што помина добро и што беше предизвик. Фокусирајте се на идентификување на моментите во кои сте се чувствувале најмногу под стрес и размислете што може да помогне да се подобрат овие ситуации.
- **Цел:** оваа практика може да помогне да се зголеми самосвесноста за предизвикувачите на стрес и да се обезбеди структуриран начин за следење на подобрувањата со текот на времето.

2. Вежби за свесност и дишење

- **Опис на активноста:** Правете кратки вежби за самосвест во секојдневната рутина. Ова може да биде едноставно како да земете неколку длабоки вдишувања помеѓу активности или да користите апликација за водење на медитација за време на паузата.
- **Цел:** Вежбите за свесност можат да помогнат да се намалат моменталните нивоа на стрес и да се зголеми севкупната емоционална отпорност.

3. Сесии за поддршка со колеги

- **Опис на активност:** учествувајте или организирајте редовни состаноци со други воспитувачи кои работат со слични возрасни групи или предизвици. Користете ги овие сесии за да споделите искуства, да понудите поддршка и да разменуваат стратегии за справување со истите.

- **Цел:** Градењето заедница за поддршка може да ги ублажи чувствата на изолација и да обезбеди заеднички стратегии за заеднички предизвици.

4. Паузи за физичка активност

- **Опис на активност:** вклучете кратки физички активности во денот, како што се истегнување, јога или кратка прошетка. Идеално, тие треба да се интегрираат во училишниот распоред.

- **Цел:** Физичката активност е докажано ослободување од стрес и може да го подобри и менталното и физичкото здравје.

КАКО ДА ГО НАМАЛИТЕ СТРЕСОТ И ИСЦРПЕНОСТА

Барајте надзор или менторство.

Комуницирајте и развивајте идеи со колегите за нови нешта.

Продолжете да се едуцирате преку вебинари, практични обуки и курсеви.

Откријте за што имате страст и продолжете да се развивате на тоа поле.

Не создавајте токсична работна средина. Најдете заеднички интереси и активности со колегите надвор од работата.

Добро организирајте ги вашите обврски. Најдете начини да ја следите вашата работа и да ги почитувате роковите.

Одделете го личното време од работното време.

Препознајте ги проблематичните или „предупредувачките знаци“ кога знаете дека сте на чекор од исцрпеност. Идентификувајте ги и пронајдете начини да ги контролирате.

5. Најдете време за креативни нешта

- **Опис на активнoста:** посветете време секоја недела за да се вклучите во активности што ги сметате за релаксирачки и радосни, како што се уметност, музика или градинарство. Овие можат да бидат лично хоби или пак некоја активност во занималната.
- **Цел:** Креативните активности можат да послужат како терапевтски излез од емоции и стрес.

6. Проверка на емоционалната исцрпеност

- **Опис на активност:** користете алатки како што се следење на расположението или скали за нивото на стрес за редовно да ја проценувате вашата состојба на емоционална исцрпеност. Препознавањето на раните знаци на исцрпеност е клучно за навремена интервенција.
- **Цел:** Редовното следење на емоционалното здравје помага во раното идентификување на исцрпеноста, овозможувајќи побрзи одговори за да се ублажат неговите ефекти.

Заклучок:

- ✓ Стресот е одговор на моменталните притисоци што доведуваат до чувство на преоптоварување и напор, а исцрпеноста е акумулација на стрес што доведува до долгорочно исцрпување на енергијата и мотивацијата.
- ✓ Стресот и исцрпеноста може да потекнуваат од повеќе различни извори, особено од проблеми со однесувањето во занималната.
- ✓ Стресот и исцрпеноста може да се идентификуваат и управуваат со цел да се подобри образованието и за воспитувачите и за децата.

Предлог на литература за читање

- MacDonald, E., & Shirley, D. (2014). *The Mindful Teacher*. Teachers College Press.
- Bährer-Köhler, S. (Ed.). (2013). *Burnout for Experts: Prevention in the Context of Living and Working*. Springer.
- Baylis, L. (2020). *Self-Compassion for Educators: Mindful Practices to Awaken Your Well-Being and Grow Resilience*. Corwin Press.
- Jennings, P. A. (2015). *Mindfulness for Teachers: Simple Skills for Peace and Productivity in the Classroom*. W.W. Norton & Company.

Прашања

1. Наведете некои можни знаци на исцрпеност.
2. Наведете некои од симптомите на емоционална исцрпеност?
3. Како може поддршката од колегите да помогне во управувањето со стресот и исцрпеноста?

ВЕЖБИ ЗА ВО ВАШАТА ЗАНИМАЛНА

Активност во занимална: Идентификување на проблеми со стресот и исцрпеноста

Цел: Да се идентификуваат проблемите со стресот и исцрпеноста што произлегле од однесувањето во занималната. Пополнете го работниот лист кој следува, кој е дизајниран да помогне да се идентификуваат проблемите со стресот и исцрпеноста кои можеби биле предизвикани од однесувањето на децата со или без аутизам во вашата занимална. Од витално значење е искрено да одговорите на овие прашања, а овој процес ќе ви овозможи да ги идентификувате предизвиците во однесувањето и подобро да имплементирате соодветни стратегии за однесување.

Шаблон за дневник за размислување за воспитувачите

Дата: [внесете дата]

1. Опис на проблематични однесувања:

Време на инцидентот:

Забележано однесување:

- ☐ Бес
- ☐ Агресија
- ☐ Неусогласеност
- ☐ Друго (Ве молиме наведете): _____

Контекст/активатор (ако може да се идентификува):

2. Првата емотивна реакција од воспитувачот:

- ☐ Фрустрација
- ☐ преобземеност со емоции
- ☐ Смирен
- ☐ Вознемирен
- ☐ Друго (Ве молиме наведете): _____

3. Индикатори за емоционална исцрпеност:

Како се чувствуваате на крајот од училишниот ден?

- ☐ Исцрпени
- ☐ Малку истрошени
- ☐ Неутрално
- ☐ Полни со енергија

Дополнителни забелешки: _____

4. Појави на обезличување:

Дали денес се чувствуваате одвоени или помалку грижливи кон децата?

- ☐ Да
- ☐ Не

Дополнителни забелешки: _____

5. Чувство на исполнетост

Колку успешно се чувствувате во управувањето со однесувањето во занималната денес?

- ☐ Многу успешно
- ☐ Умерено успешно
- ☐ Неуспешно

Дополнителни забелешки: _____

6. Листа за проверка на физички, емоционални и когнитивни симптоми:

Физички симптоми:

- ☐ Главоболки
- ☐ Замор
- ☐ Промени во апетитот
- ☐ Тешкотии со спиење
- ☐ Ништо од горенаведените (бев незасегнат)

Емоционални симптоми:

- [] Раздразливост
- [] Тага
- [] Анксиозност
- [] Ништо од горенаведените (бев незасегнат)

Когнитивни симптоми:

- [] Тешкотии со концентрирање
- [] Донесување лоши одлуки
- [] Проблеми со меморијата
- [] Ништо од горенаведените (бев незасегнат)

7. Отворен исказ:

Дополнителни мисли или чувства за денешното управување со занималната или личната благосостојба:.....

РЕФЕРЕНЦИ

- Alberto, P., & Troutman, A. (2003). *Applied Behaviour Analysis for Teachers* (6th ed.). New Jersey: Merrill Prentice Hall.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-5™* (5th ed.). American Psychiatric Publishing, Inc.
- Bottiani, J. H., Duran, C. A. K., Pas, E. T., & Bradshaw, C. P. (2019). Teacher stress and burnout in urban middle schools: Associations with job demands, resources, and effective classroom practices. *Journal of School Psychology, 77*, 36-51.
- Call, N.A., Shillingsburg, M.A., Bowen, C.N., Reavis, A.R., & Findley, A.J. (2013). Direct assessment of preferences for social interactions in children with autism. *Journal of Applied Behaviour Analysis, 46*(4), 821-826.
- Carroll, S. M., Flynn, M. A., & Ni She, E. (2021). Burnout, resilience and wellbeing among primary teachers: A qualitative study. *Irish Educational Studies, 40*(1), 125-141.
- Case-Smith, J., Weaver, L., & Fristad, M. (2014). A systematic review of sensory processing interventions for children with autism spectrum disorders. *Autism, 19*(2), 133-148.
- Casey, L.B., & Carter, S.L. (2016). *Applied Behavior Analysis in Early Childhood Education. An introduction to evidence-based interventions and teaching strategies*. New York, NY: Routledge.
- CDC. (2024). About Autism Spectrum Disorder. Retrieved from: <https://www.cdc.gov/autism/about/index.html>.
- Cooper, J.O., Heron, T.E., & Heward, W.L. (2007). *Applied Behavior Analysis. (2nd ed.)*. Upper Saddle River: Pearson.
- Cooper, J.O., Heron, T.E., & Heward, W.L. (2020). *Applied Behavior Analysis* (3rd ed.). Upper Saddle River: Pearson.
- Corbin, C. M., Lee, H. Y., Loya, A., & Grollman, E. A. (2019). Exploring burnout among preschool teachers in the United States: The role of social support, job satisfaction, and job control. *Journal of Early Childhood Teacher Education, 40*(3), 233-254.
- Denning, Ch.B., & Moody, A.K. (2018). *Inclusion and Autism Spectrum Disorder. Proactive strategies to support students*. New York, NY: Routledge.
- Dunlap, G., & Fox, L. (2011). Function-based interventions for children with challenging behavior. *Journal of Early Intervention, 33*(4), 333-343.
- Durand, V.M., & Crimmins, D.B. (1988). Identifying the variables maintaining self-injurious behavior. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 18*(1), 99-117.
- Edelson, S.M. (2022). Understanding challenging behaviors in autism spectrum disorder: A multi-component, interdisciplinary model. *Journal of Personalized Medicine, 12*(7), 1127.
- Fritz, J.N., Jackson, L.M., Stiefler, N.A., Wimberly, B.S., & Richardson, A.R. (2017). Noncontingent reinforcement without extinction plus differential reinforcement of alternative behavior during treatment of problem behavior. *Journal of Applied behavior Analysis, 50*(3), 590-599.
- Green, G. (1996). Early behavioral intervention for autism: What does research tell us? In Maurice, C. (ed), Green, G., & Luce, S.C. (Co-eds.). *Behavioral Intervention for Young Children with Autism: A manual for parents and professionals*. Austin, TX: PRO-ED.
- Gunderson, E.A., Gripshover, S., Romero, C., Dweck, C.S., Goldin-Meadow, S., & Levine, S.C. (2013). Parent praise to 1- to 3-year-olds predicts children's motivational frameworks 5 years later. *Child Development, 84*(5), 1526-1541.
- Hanley G.P. (2012). Functional assessment of problem behavior: dispelling myths, overcoming implementation obstacles, and developing new role. *Behavior Analysis in Practice, 5*(1), 54-72.
- Herman, K. C., Hickmon-Rosa, J. E., & Reinke, W. M. (2018). Exploring the role of teacher stress in predicting teacher effectiveness: Implications for support in a pandemic context. *Educational Researcher, 47*(3), 178-190.
- Hnilicová, S., & Ostatníková, D. (2018). Poruchy autistického spektra – včasná diagnostika a skrining. *Pediatrica pre Prax, 19*(2), pp. 52-56.
- Hyman, S.L., Levy, S.E., Myers, S.M., & et al. (2020). Identification, evaluation, and management of children with autism spectrum disorder. *Pediatrics, 145*(1), e20193447.
- Iwata, B.A., Deleon, I.G., & Roscoe, E.M. (2013). Reliability and validity of the functional analysis screening tool. *Journal of Applied Behavior Analysis, 46*(1), 271-284.
- Kazdin, A.E. (2008). Evidence-based treatment and practice: New opportunities to bridge clinical research and practice, enhance the knowledge base, and improve patient care. *American Psychologist, 146*-159.

- Kennedy, C.H., Meyer, K.A., Knowles, T., & Shukla, S. (2000). Analyzing the multiple functions of stereotypical behavior for students with autism: Implications for assessment and treatment. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 33(4), 559-571.
- Klusmann, U., Richter, D., & Lüdtke, O. (2016). Teachers' emotional exhaustion is negatively related to students' achievement: Evidence from a large-scale assessment study. *Journal of Educational Psychology*, 108(8), 1193-1203.
- Kochanska, G. et al. (1998). Children's temperament, mother's discipline and security of attachment: Multiple pathways to emerging internalization. *Child development*, 69, 597-615.
- Koegel, L., Singh, A., & Koegel, R.L. (2010). Improving motivation for academics in children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(9), 1057-1066.
- LeBlanc, L., Raetz, P., Sellers, T., & Carr, J.A. (2015). Proposed model for selecting measurement procedures for the assessment and treatment of problem behavior. *Behavior Analysis in Practice*, 13;9(1):77-83.
- Lerman, D.C., Iwata, B.A., Smith, R.G., Zarcone, J.R., & Vollmer, T.R. (1994). Transfer of behavioral function as a contributing factor in treatment relapse. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 27(2), 357-370.
- Lewis, T. et al. (1989). Deception in 3-year-olds. *Developmental Psychology*, 25, 439-443.
- Luman, M., Meel, C.S.V., Osterlan, J., & Geurts, H.M. (2011). Reward and punishment sensitivity in children with ADHD: validating the sensitivity to punishment and sensitivity to reward questionnaire for children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 40(1), 145-157.
- Maenner M.J., Warren Z, Williams A.R., et al. (2023). Prevalence and characteristics of autism spectrum disorder among children aged 8 years - autism and developmental disabilities monitoring network, 11 Sites, United States, 2020. *MMWR Surveill Summ*, 72(2), 1-14.
- Marthur, R.T., Renz, E., & Tarbox, J. (2024). Affirming neurodiversity within applied behavior analysis. *Behavior Analysis in Practice*, 17(2).
- Matson, J.L. & LoVullo, S.V. (2008). A review of behavioral treatments for self-injurious behaviors of persons with autism spectrum disorders. *Behavior Modification*, 32(1), 61-76.
- Matson, J.L., & Vollmer, T.R. (1995). *User's guide: Questions About Behavioral Function (QABF)*. Baton Rouge, LA: Scientific Publishers, Inc.
- Mikurčíková, L., & Trellová, I. (2020). Učenie alternatívneho a žiaduceho správania pri riešení problémového správania u detí s poruchou autistického spektra. In: L. Mikurčíková, T. Harčariková, I. Scholtzová, eds. *Špeciálnopedagogické vedecké a praxeologické problémy v kontexte transformačných procesov: zborník*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, pp. 264-283.
- Miltenberger, R. G. (2004). *Behavior Modification. Principles and procedures* (3rd ed.). Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning.
- Miltenberger, R. G. (2016). *Behavior Modification: Principles and procedures* (6th ed.). Cengage Learning.
- O'Neill, R.E., Albin, R.W., Storey, K., Horner, R.H., & Sprague, J.R. (2015). *Functional Assessment and Program Development for Problem Behaviors. A practical handbook (3rd edition)*. Stamford, CT: Cengage Learning.
- O'Neill, R.E., Horner, R.H., Albin, R.W., Sprague, J.R., Storey, K., & Newton, J.S. (1997). *Functional Assessment and Program Development for Problem Behavior: A practical handbook*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Oh, Y., & Wolf, S. (2023). Class size and teacher burnout in early childhood education: The mediating role of classroom climate. *Early Childhood Research Quarterly*, 62, 65-76.
- Pierce, W.D., & Cheney, C.D. (2004). *Behavior Analysis and Learning* (3rd ed.). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Powell, D. et al. 2006. Prevention and intervention for the challenging behaviors of toddlers and preschoolers. *Infants and Young Children*, 19, 25–35.
- Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54-67.
- Shackleton, N., Bonell, C., Jamal, F., Allen, E., Mathiot, A., Elbourne, D., & Viner, R. M. (2019). Teacher burnout and the role of psychological factors: Evidence from a multi-level study of schools in England. *Health Education Journal*, 78(6), 623-634.
- Simplesteps. Leading the way in behavioural change. A Guide Book.
- Sundberg, M.L., & Michael, J. (2001). The benefits of Skinner's analysis of verbal behavior for children with autism. *Behavior Modification*, 25(5), 698-724.
- Tarbox, J., & Tarbox, C. (2017). *Training Manual for Behavior Technicians Working with Individuals with Autism*. London, UK: Academic Press.

- The National Clearinghouse on Autism Evidence & Practice. (2020). Evidence-Based Practices for Children, Youth, and Young Adults with Autism Spectrum Disorder. Retrieved from: <https://ncaep.fpg.unc.edu/sites/ncaep.fpg.unc.edu/files/imce/documents/EBP%20Report%202020.pdf>
- Trellová, I., & Hlebová, B. (2021). *Evalvácia Behaviorálnych Procedúr pri Zvyšovaní Komunikačnej Kompetencie Detí s Poruchami Autistického Spektra*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- Van Diepen, M., & Van Diepen, B. (2019). *ABA Visualized. A visual guidebook for parents and teachers*. Studio Van Diepen
- Vollmer, T.R., & Iwata, B.A. (1991). Establishing operations and reinforcement dynamics. *Journal of Applied Behaviour Analysis*, 24(3), 279-291.
- Wilczynski, S.M., Magnusen, A., Sundberg, S., & Seifert, B. (2022). Evidence-based practice. Finding the right treatment that works. In L. Chezan, E. Drasgow, E., & K. Wolfe (Eds.). *Guide to Evidence-Based Practices for Practitioners Working with Individuals with Autism Spectrum Disorder*. Rowman & Littlefield.
- Wong, K. S., Cheuk, W. H., & Rosen, S. (2017). The relationship between job stress and burnout among early childhood educators: Role of coping strategies and work-life balance. *Journal of Early Childhood Research*, 15(2), 173-186.
- Ziegler, S.M.T., & Morrier, M.J. (2022). Increasing Social Interactions of Preschool Children with Autism through Cooperative Outdoor Play. *Journal of Special Education*, 56(1), 49-60.

ПРИЛОГ 1

АВС ЛИСТ со ПОДАТОЦИ

Име и презиме: _____

Инструкции: Листот со податоци АВС му помага на воспитувачот да ја одреди причината за проблематичното однесување гледајќи ги настаните што се случуваат пред и по однесувањето. За секој инцидент со однесувањето, запишете го датумот и времето, како и локацијата каде што се случило проблематичното однесување. Во секој дел (поставување настани, претходник, однесување и последици, штиклирајте го полето што одговара на она што се случило во тој момент. Користете ги информациите што сте ги собрале за да ја одредите веројатната функција на однесувањето, гледајќи ги претходниците и последиците што се појавуваат повторно со однесувањето.

Дата/ Време	Локација	Поставување на настанот							Претходник							Однесување							Последици														
		Недостојатност	Промени во улогите	Промени во улогите	Сечувателен	Омилени негувања	Претходни одбивања	Друго:	Неидентификувани настани за поставување	Барада на правите	Досадно му е (без активност/материјал)	Одбиен пристап	Бучна средина	Нешто „однекаде“	Прекината трајност	Времетраејќи ја	Посветеност	Друго:	Врескање	Агресија	Агресија	Тантрум	Намерно одбивање	Неусогласеност	Самостимулациивно однесување	Друго:	Отстранете барањето	Оставен сам	Обезбедено вниение	Добиене по саканото предмети/активности	Постигнае по саканото однесување	Игнорира не проблематично однесување	Блокирани пристапи	Задолжителност	Вербално пресочено на активност	Друго:	

АВС ЛИСТ СО ПОДАТОЦИ

Име и презиме: _____

Инструкции: Листот со податоци ABC му помага на воспитувачот да ја одреди причината за проблематичното однесување гледајќи ги настаните што се случуваат пред и по однесувањето. За секој инцидент со однесување, накратко опишете го претходникот, однесувањето и последицата. Врз основа на овие информации, определете ја можната функција на однесувањето (сензорно, бегство, опипливо, внимание, медицинско), со гледање на претходниците и последиците од однесувањето кои се појавуваат повторно.

Дата/ Време	Локација	Претходник	Однесување	Последица	Можна функција
					• Опиплива • Бегство • Внимание • Сензорна • Медицинска
					• Опиплива • Бегство • Внимание • Сензорна • Медицинска
					• Tangible • Escape • Внимание • Сензорна • Медицинска
					• Опиплива • Бегство • Внимание • Сензорна • Медицинска
					• Опиплива • Бегство • Внимание • Сензорна

Дата/ Време	Локација	Претходник	Однесување	Последица	Можна функција
					• Медицинска
					• Опилива • Бегство • Внимание • Сензорна • Медицинска

ЛИСТ СО ПОДАТОЦИ ЗА СНИМАЊЕ НА ЦЕЛИОТ ИНТЕРВАЛ

СТУДЕНТ		НАБЉУДУВАЧ	
ОДНЕСУВАЊЕ			

Инструкции: Означете „+“ ако однесувањето се случило во текот на целиот интервал. Означете „-“ ако однесувањето не се случило во текот на целиот интервал.
Процент: поделете го бројот на интервали означени со „+“ со вкупниот број интервали и помножете го со 100

ДАТА		ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ	
-------------	--	----------------------------	--

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ДАТА		ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ	
-------------	--	----------------------------	--

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ДАТА		ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ	
-------------	--	----------------------------	--

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ДАТА		ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ	
-------------	--	----------------------------	--

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ДАТА		ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ	
-------------	--	----------------------------	--

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ЛЕКЦИЈА: _____ ДАТА: _____

СТУДЕНТ: _____

НАБЉУДУВАЧ:

ОДНЕСУВАЊЕ #1:

ОДНЕСУВАЊЕ #2:

[illegible]

ЗАБЕЛЕШКИ:

ЛИСТ СО ПОДАТОЦИ ЗА СНИМАЊЕ НА ПАРЦИЈАЛЕН ИНТЕРВАЛ

СТУДЕНТ

НАБЉУДУВАЧ

ОДНЕСУВАЊЕ

ИНСТРУКЦИИ: ОЗНАЧЕТЕ „+“ АКО ОДНЕСУВАЊЕТО СЕ СЛУЧИЛО ВО ТЕКОТ НА ЦЕЛИОТ ИНТЕРВАЛ. ОЗНАЧЕТЕ „-“ АКО ОДНЕСУВАЊЕТО НЕ СЕ СЛУЧИЛО ВО ТЕКОТ НА ЦЕЛИОТ ИНТЕРВАЛ.

ПРОЦЕНТ: ПОДЕЛЕТЕ ГО БРОЈОТ НА ИНТЕРВАЛИ ОЗНАЧЕНИ СО „+“ СО ВКУПНИОТ БРОЈ ИНТЕРВАЛИ И ПОМНОЖЕТЕ ГО СО 100

ДАТА

ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ДАТА

ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ДАТА

ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ДАТА

ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ДАТА

ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ЛИСТ СО ПОДАТОЦИ ЗА МОМЕНТАЛНО ЗЕМАЊЕ ПРИМЕРОЦИ (ПОВЕЌЕ СТУДЕНТИ)

СТУДЕНТ #1		ОДНЕСУВАЊЕ	
СТУДЕНТ #2		ОДНЕСУВАЊЕ	
СТУДЕНТ #3		ОДНЕСУВАЊЕ	
НАБЉУДУВАЧ		ЛЕКЦИЈА	

ИНСТРУКЦИИ: ОЗНАЧЕТЕ „+“ АКО ОДНЕСУВАЊЕТО СЕ СЛУЧИЛО ВО ТЕКОТ НА ЦЕЛИОТ ИНТЕРВАЛ. ОЗНАЧЕТЕ „-“ АКО ОДНЕСУВАЊЕТО НЕ СЕ СЛУЧИЛО ВО ТЕКОТ НА ЦЕЛИОТ ИНТЕРВАЛ.
ПРОЦЕНТ: ПОДЕЛЕТЕ ГО БРОЈОТ НА ИНТЕРВАЛИ ОЗНАЧЕНИ СО „+“ СО ВКУПНИОТ БРОЈ ИНТЕРВАЛИ И ПОМНОЖЕТЕ ГО СО 100

ДАТА		ПОЧЕТОК		КРАЈ		ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ					
СТУДЕНТ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
#1											
#2											
#3											

ДАТА		ПОЧЕТОК		КРАЈ		ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ					
СТУДЕНТ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
#1											
#2											
#3											

ДАТА		ПОЧЕТОК		КРАЈ		ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ					
СТУДЕНТ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
#1											
#2											
#3											

МОМЕНТНО ВРЕМЕНСКО ЗЕМАЊЕ НА ПОДАТОЦИ

СТУДЕНТ

НАБЉУДУВАЧ

ОДНЕСУВАЊЕ

Инструкции: Означете „+“ ако однесувањето се случило во текот на целиот интервал. Означете „-“ ако однесувањето не се случило во текот на целиот интервал.

Процент: поделете го бројот на интервали означени со „+“ со вкупниот број интервали и помножете го со 100

ДАТА

ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ДАТА

ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ДАТА

ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ДАТА

ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

ДАТА

ДОЛЖИНА НА ИНТЕРВАЛ

ИНТЕРВАЛ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	%
Појава на однесување											

НЕДЕЛЕН ЛИСТ СО ПОДАТОЦИ ЗА ВРЕМЕТРАЕЊЕ

СТУДЕНТ		НАБЉУДУВАЧ	
---------	--	------------	--

НЕДЕЛА	
--------	--

ОДНЕСУВАЊЕ	
------------	--

ПОНЕДЕЛНИК		
Почеток	Крај	Времетраење

ВТОРНИК		
Почеток	Крај	Времетраење

СРЕДА		
Почеток	Крај	Времетраење

ЧЕТВРТОК		
Почеток	Крај	Времетраење

ПЕТОК		
Почеток	Крај	Времетраење

	Просечно	% на набљудување на однесување
ПОНЕДЕЛНИК		
ВТОРНИК		
СРЕДА		
ЧЕТВРТОК		
ПЕТОК		

Просечно времетраење: збирете го вкупното времетраење од секоја епизода и поделете го со вкупниот број на епизоди.

Процент: број на минути/секунди на однесување поделен со вкупниот број минути на набљудување, а потоа помножете се со 100.

ПРИЛОГ 2:

ПЛАН ЗА ПОДДРШКА НА ОДНЕСУВАЊЕТО

Име:	Дата:
Име на воспитувачот:	

Однесување
Дефиниција на проблематичното однесување:
Функција(и) на однесување:

Однесување за замена: (Запрашај се себе си: Какво однесување сакам да видам на местото на проблематичното однесување?)
Алтернативно однесување:
Посакувано однесување:

Проактивни стратегии (Запрашај се: Што ќе направам за да го мотивирам детето да го промени своето однесување во она кое сто го посакувам да го има? На пр. користете ја картичката „прво па потоа“, искористете го времето, информирајте го однапред за претстојните промени)

- .
- .
- .
- .
- .

Стратегии за промена на однесувањето (Воспитувачот треба да опише како тој успешно ќе ја поттикнува и имплементира стратегијата за промена на позитивно однесување во секојдневието.)

- .
- .

Реактивни стратегии -се одговори на проблематични однесувања кои се користат за да децата останат безбедни и да се врати смиреноста кај нив.

(Запрашајте се: Што ќе направам, ако детето се однесува проблематично? На пример, да не реагирам на однесувањето бурно, но сепак да најдам начин да ја обезбедам безбедноста на детето, да чекам да престане проблематичното однесувањето и да поттикнам соодветена реакција и одговор од детето)

- .
- .
- .
- .
- .

Собирање податоци и следење на напредокот (Воспитувачот треба да го опише следново: како воспитувачот ќе собира податоци и колку често ќе го следи и оценува напредокот)

·
·

Други клучни информации што другите треба да ги знаат во врска со детето и неговото проблематично однесување.